

MÉG EGYSZER
A
CSÍKI SZÉKELY KRÓNIKÁRÓL

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

Dr SZÁDECZKY LAJOS

H. TAGTÓL

(Felolvasva az 1910. márcz. 6-iki ülésen.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1911

Még egyszer a csiki székely krónikáról.

Tekintetes Akadémia!

Mindenekelőtt mélyen érzett hálás köszönetet mondok rendes taggá megválasztásomért, a mely 21 év múlva követte levelező tagságomat.

Nagy kitüntetésnek vettem én azt akkor, mert ifjú szívvel sem ismertem magam számára nemesebb ambíciót, mint a történetkutatás terén szolgálni a hazai közmívelődést.

Nagy kitüntetésnek tekintem most több mint két évtized múltán, deresedő fővel, a rendes taggá előléptetést is, mert életem alkonyán sem ismerek szebb hivatást, mint a tudomány terén a haza szolgálatát.

Fokozza lelki örömet és hálás érzelmeimet az a tapasztalás, hogy az Akadémia nagybecsű kitüntetését nemesak akkor voltam szerencsés megnyerhetni, midőn én is a központban, az ország fővárosában éltem és dolgozgattam; hanem, hogy most is megtisztelt újabb kitüntetésével, midőn a magyar tudományos élet központi tűzhelyétől immár két évtized óta távol, a keleti végeken ápolgatom azt a Vesta-tűzet, melyet a magyar történetírás 30 évvel ezelőtt vezérkedő nagymesterei a M. Tud. Akadémia közelében gyújtottak meg lelkemben.

Kegyeletes érzelmekkel eltelt szívvel az ő emlékeik iránt, hálás érzelmekkel a buzdító, majd szárnyra bocsátó és a távolban is mindig lelkesítő és támogató M. Tudományos Akadémia iránt, mondok meleg köszönetet a rendes taggá választás nagybecsült kitüntetéséért.

A csíki székely krónikáról.

Ezelőtt hat esztendővel (1905-ben) kútfőkritikai tanulmányt írtam »A csíki székely krónikáról«. Összefoglaltam ebben a krónika pályafutását, eredetét; felfedtem, hogy kiesoda, mi czélből és alkalomból hamisította; megállapítottam összefüggését a Sándor-család »tatár-perével«, a család genealogiájával és kókuszdíó poharával. Végeredményben megállapítottam, hogy a krónikát Sándor Zsigmond hamisította 1796-ban, beteges családi hiúságból és perdöntő czélből, anyagi érdek előmozdítására. Azt hittem, hogy a kétségbe nem vonható történeti adatok fölhasználásával és a történelmi kritika szigorúan tárgyilagos érvei alkalmazásával véglegesen eldöntöttem a kérdést — legalább is lényegében — s hogy nem fog akadhatni józan ítéletű ember, a ki a tények logikája ellen még felemelhetné szavát s védelmébe vehetné s vitathatná a krónika hitelességét.

Csalódtam.

A komoly történetírók tisztos gárdájában igaz, hogy öt év alatt nem akadt ilyen kritikus; de a mi megteremtette a csíki krónikát — a családi hiúság beteges ambíciója — létrehozta az ellenvéleményt is. Gyöngye szárnypróbálgatás ugyan az egész, de mert nagy zajjal jött a világra s a büszke szülő és nemzetsége a székely bérczek aljában, s itt-ott másutt is a hírlapok hasábjain, igazabb ügyhöz méltó buzgalommal írogatott sűrű czikkelyekben mint új megváltót hirdeti, a ki megvédi a székely becsületet (melyet nem bántott senki sem): nem zárkozhatom el attól, hogy még egyszer ne foglalokozzam a famosus krónikával.

Nem az íróért teszem és érdektársaiért, a kik az érvek és bizonyítékok elől elzárkóznak (mint struczmadár a Sahara sivatagjának homokjába), hanem a kérdés iránt érdeklődő olvasóközönség és főként a székely nemzetért, melyet az igazság megismerésétől félrevezetni igyekeznek. »Ignotos fallit, notis est derisui«. Nem a beavatottak, de a félrevezetni megkísérelt érdeklődő közönség felvilágosítása czélja soraimnak.

A művelt ember ma már nem hisz a babonában, a hazajáró szellemekben; de a babonás nép kiássa a kísértet sírját és addig meg nem nyugszik, míg szíven nem szúrja a rossz szellemet, hogy nyugodalma legyen. Úgy kell tennünk a már elhantolt, de kísértetül felidézett csíki krónikával is.

Térjünk a dologra.

Szamosujvárt 1910. őszén megjelent egy 60 oldalas füzet »A csíki székely krónikáról. Irta: Cs. Jósza János áll. főgymnasiunai tanár. Különlenyomat szerzőnek A Cs. Jósza család története cz. munkájából«.

A munka a tudományos irodalomban szokatlan, fenhéjázó és sértegető hangon tárgyalja, vagyis inkább kerülgeti a kérdést.

Alig tudnám magyarázatát adni ennek a tudományos kérdések vitatásánál szokatlan és kihívó hangnak, ha nem olvasnám a címlapon a *családtörténeti* vonatkozást. Így sem értem ugyan, mert a székely históriákban járatos alig hallott eddigelő a Jósák történeti szerepléséről; még a magyar históriában is alig tudunk más Józsaról, mint a magyar anekdoták híres Józsa Gyurijáról, a ki azonban magyar nábob s nem székely lófő¹⁾ volt. Mégis itt kell keresnem az érzékenység forrását s ha felütöm az székely krónikát, megtalálom a dolog nyitját ott, a hol egy, a bessenyőket kiüző András nevű székely vezérről van szó, »ki Ambor Vida Josa fia vala.«²⁾ Ezért kell tehát a székely krónikát megvédelmezni, hogy ez a háromnevű vitéz megvédhető legyen a családtörténet számára! Ezért a nagy hang és műharag, ezért kell a székely nemzet nevében szónokolva képzelt sérelmeket megtorolni, megvédeni a székely nemzet becsületét és mindenekfelett megvédelmezni a székely krónika hitelességét. Elismeri ugyan Jósza János, hogy a krónikát Sándor Zsigmond meghamisította, de nem az egészet, hanem csak egy részét. Neki, úgy látszik, csak a Jósza-rész fontos, csak az legyen hiteles, a többivel nem sokat törődik.

¹⁾ Székely Oklevéltár VII. 150. l.

²⁾ Lásd Szádeczky Lajos: A csíki székely krónika 1905. akad. kiadása 117., 155. és 171. ll. és a 202. l. után a Sándor-család nemzedékrendjében.

Igaz ugyan, hogy Jósa munkáját a komoly történelmi irodalom számba sem vette s a komolyabb hírlapok is inkább gúnyosan foglalkoztak vele, mintsem komolyan; de egy családi érdekszövetség, főképp a székely hírlapokban, hónapok óta mesterségesen felszínre tartja a kérdést s az ellenkező hírlapi kritikák dacára, mint valami arcanumot hirdeti s harsonnázza a nagy fölfedezést: a székely krónika hitelességének bebizonyítását.¹⁾ A szakértő tudományos körök számára talán fölösleges is a kérdéssel még egyszer foglalkozni; de a könnyen félrevezethető nagyközönség felvilágosítása érdekében (melyet esetleg a nagy hang tévedésbe ejthet) szükségesnek látszik a Jósák megjegyzéseit és ellenérveiket kritika alá vetvén, azoknak értéktelenségét, a dolog lényegére nem tartozását s teljesen hiábavaló voltát kimutatni.

¹⁾ A füzet megjelenését hirdető azonos reclam-közleményekben az erdélyi, főként székelyföldi lapokban egyebek közt ez áll:

»Cs. Jósa János okiratokkal és nyomós bizonyítékokkal támogatja a munkájában foglalt nagyértékű állításait, polemizál dr. Sz. L. egytanárral és történeti adatok alapján mutatja ki a csíki székely krónika hitelességét (!) ... Dr. Sz. L.-sal szemben eredeti álláspontra helyezkedik a szerző s eddig fel nem használt forrásmunkákat (*valjon melyeket?!*) is megjelöl dr. Sz. L. azon állításával szemben, hogy a székely krónika egészében csak koholmány. Cs. Jósa János határozottan beigazolja ezen munkájában a cs. sz. k. hitelességét (!) és igen helyesen reámutat Sz. L. tévedésére.« stb. (Lásd a *Szamosújvári Hírlap* 1910. szept. 21. és okt. 19., a *Csíkújvármegye* szept. 23., a *Székelyudvarhely* szept. ? stb. stb. számait.)

Ezekkel szemben egyes hírlapok már eredetileg sem ültek fel a beküldött önreklamoknak, hanem kritikával fogadták, mint pl. a bp. *Ujság* 1910. okt. 7. számában *A székely délibáb* cz. a. (Arcturus), a marosvásárhelyi *Székely Napló* szept. ? sz., a *Kolozsvári Hírlap* nov. 6. és 8. sz. (»Kavarodás egy krónika körül«, a kolozsvári *Erdélyi Ujság* okt. 2. sz. (Szádeczky és a csíki székely krónika. Zsidók voltak-e székelyek? Főrabbi-rabrebán cz. a.); a gyulafehérvári *Közművelődés* 1910. 42., 44. és 45. számaiban stb. stb.

Ez a széleskörű érdeklődés készítet arra, hogy most már én is hozzászóljak a kérdéshez, nem a hírlapokban, hanem a tudományos kérdésekben legilletékesebb fórum: a M. Tud. Akadémia előtt, a melynek kiadásában szóban forgó művem, *A csíki székely krónika*, 1905-ben 252 lapon megjelent. A lapidézetek vagy erre, vagy Jósa füzetére vonatkoznak.

Igyekezni fogok lehető röviden tömöríteni s minthogy Jósa hét pontban foglalja össze a ő érvelését: a tárgyalás sorrendjéül ezt a hét pontot veszem vezérfonálul én is, és azok sorrendjében válaszolok.¹⁾

I.

A hamisítás és a hamisító.

Az I. pontban Jósa a hamisítás és hamisító kérdésével foglalkozik és zürzavaros okoskodásának egész labirintusát tárja elénk. Sándor Zsigmondot el is fogadja hamisítónak, meg nem is. Úgy körülbelül 50%-ban akar kiegyezni. Azt mondja, hogy nem hamisított, mert ahhoz nem volt elég esze; csak toldozott-foldozott, mert ahhoz már volt elég esze. Okoskodása az, hogy 1795-ben, mikor Sándor Zsigmond először Csíkban járt, akadhatott rá a már akkor meglévő Krónikára s azt formálta át a maga céljaira s ilyen átalakított formában került napfényre a Krónika. Bizonyítéka erre semmi sincs.

Hát ez az erőltetett és zavaros okoskodás nem egyéb, mint az én megállapításaim felének elfogadása és a másik fele helyébe hajánál fogva előrántott, józan észszel ellenkező önkényes föltevés. Mert mily alapon állítható az, hogy Sándor Zsigmond 1795-ben megtalált egy oly krónikát, a melyet sem azelőtt, sem azóta emberi szem nem látott; s nem csak megtalálta, hanem mindjárt úgy el is nyelte, hogy azóta semmi ija-fia nem található a legszorgosabb kutatásra sem. Aztán a helyett becsempészett a közforgalomba egy olyan átformált, toldozott-foldozott krónikát, melynek egy része a feltételezett régi eredeti lenne, más része a Sándor Zsigmond által compilált betoldások. Ebből aztán fenmaradt vagy tíz *másolat*.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést közelebbről s látni fogjuk, milyen absurdumokra vezet az eredmény.

¹⁾ Azzal a különbséggel mégis, hogy míg Jósa 60 l. füzete egyfolytában letárgyalja az összes fölvetett kérdéseket: addig én az áttekinthetőség és irodalmi forma kedvéért fejezetekre és címekre osztottam az ő legfőbb számjegyekkel elválasztott vitapontjait.

Jósa szerint tehát a mostani Krónika két főalkatrészből áll: az eredetiből és a Sándor Zsigmond-féle pótlásokból. Kár, hogy Jósa nem mondja még egyenesen, hogy mi az eredeti és mi a pótlás, mert ha megmondaná, az olvasó mindjárt tisztába lenne azzal, hogy milyen értelmetlen okoskodás ez. De ő maga ellentmond magának, s kirántja a talapzatot okoskodása alól, midőn a Krónika rövid tartalmát összegezi. Munkája 3-ik lapján elmondja a Krónika rövid tartalmát egy oldalon, odáig, a meddig Árpád Zándirhámmal találkozik, s utána így folytatja: *Innen kezdve a krónika Zándirhám és fiai leszármazását ismerteti.*

Kérdelem már most én, hogy ha a Krónika, mint tudvalevő, jóformán magával Zándirhámmal kezdődik s utána mindjárt Zándirhám fiai leszármazásával folytatódik, hol van az az eredeti rész, a melyet Sándor Zsigmond megtalált s a melyhez a Zándirhám-ivadékok históriáit hozzá toldozgatta?

A Krónika tehát magának Jósának tartalomkivonata szerint sem egyéb, mint olyan toldozás-foldozás, a melyen feltétlenül folt, de eredeti szöveg semmi sincs.

Úgy vagyunk a Jósa okoskodásával, mint az egyszeri gazdasszony maeskájával, a mely két font húst megevett s a kételkedő gazda fontra tévén a maeskát, a mely éppen két fontot nyomott, így kiáltott fel: a két font hús csak megvolna, de hol van most már a maeska?! Mi is felkiálthatunk a Jósa okoskodása és tartalmi kivonata nyomán, hogy a Sándor Zsigmond toldozásai csak megvannak a Krónikában, de hol van az eredeti Krónika szövege maga?!

Ebben az I. pontban tehát Jósa semmivel sem bizonyítja a székely krónika egykori létezését, sőt a visszafelé elsült okoskodás épen ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy a Krónika szövege nem egyéb, mint a Sándor Zsigmond zagyvalékos compilatiója.

Rabonbán. Zándirhám.

Jósa második vádpontjában először is a *rabonbán* szóval bibelődik s az én tagadásommal szemben azt állítja, hogy ez a szó és intézmény megvolt a székelyek között, tehát Sándor Zsigmondnak nem kellett azt kabolnia. Azt várná az olvasó, hogy bizonyosságul valamely történeti dokumentumra, oklevélre vagy történetíróra hivatkozik; de ilyen adat nem áll rendelkezésére. Okoskodással igyekszik tehát pótolni, azt mondván, hogy a székelyek kabarok voltak, a kabarok kazarok voltak, a kazarok zsidók voltak, tehát a székelyek fejét hívhatták rabrebanak (héberül nagyúrnak), magyarosan rabonbánnak.

Ehhez a kacskaringós érveléshez nagyon sok szó férne, de messze vezetne. Meglepő újdonság benne csak egy, hogy a székelyek zsidó vallásúak voltak, azért kellett főrabbinusuknak lenniök. Ez a fölfedezés valóban eredeti s Jósától elvitatni alig fogja valaki s valószínűleg a székely nemzet az ebből folyó egész dicsőséget át fogja engedni a Jósák rabonbánnemzetségének. Mi csak azt tesszük hozzá, hogy az ilyen képtelen hypothesisnek semmi bizonyító ereje nincs egy másik hypothesis (a székely krónika rabonbánja) támogatására.

Ha a székelyeknek rabonbánjaik lettek volna, arról hiteles oklevelek s történetírók bizonyosságai szólnának, de mert ilyenek nem szólnak, kétségbe kell vonnunk azoknak valaha létezését is. Nem arra alapítjuk következtetésünket (a mit Jósa próbálgat ránk fogni), hogy a székely nép hagyományai nem szólnak a rabonbánokról, hanem arra, hogy egyetlenegy oklevél és történetíró sem szól róluk s a név maga sem fordul elő sem középkori krónikákban, sem a székelyeket jól ismerő XVI. századi írónál, mint Werbőczy, Oláh Miklós, Szamosközy, sem a XVIII. századi három nagynevű székely történetíró: Cserei, Apor és Benkő műveiben.¹⁾ Amiről mindezek nem tudtak: lehetséges-e, hogy annak az ősi intézménynek és név-

¹⁾ Már Aranka (a ki hitt a krónikában) azt írta, hogy ennek a szónak *Rabonbán* sobolt nyomában nem akadok. (A esiki székely krónika 138 l.)

nek, emlékét XVI. századi együgyű, részben frástudatlan compilatorok tartásák fönn egy összetákolt krónikában, a melyet harmadfélszáz esztendei lappangás után egyetlenegy ember lásson s többet senki se és csak ennek toldozás-foldozásai révén értesüljünk róla. Nem egyszerübb következtetés-e az, hogy ezt a megfejthetetlen rejtélyt egyszerűen az találta ki, a ki a többit is hamisította s a kinek erre szüksége volt.

Kimutattam a székely krónikáról írt munkámban, hogy Sándor Zsigmond nagy birtokpert folytatott családjá nevében is az Aporokkal, a melynek aktái között erre a krónikára többször történik hivatkozás. A krónika szorosán összefügg azzal a kókuszdió serleggel is, melyet Sándor Zsigmond léptet elő nemzeti áldozópohárrá. Ehhez a serleghez valami főpapi méltóságot is ki kellett eszelni, hogy azok a szép históriák megírhatók legyenek, a melyek a pohár körül lejátszódnak, s melyek a gyártott székely krónika első lemásolóját, az öreg Farkas N. Jánost ezekre az áhitatos szavakra bírták a pohárról: »melynek ragadozása által imitt-amott való létele valaha sok vért ontatott eleinkkel».

A főpapi méltóság mellett a fővezérit is egy kézbe központosítván a krónika, olyan nevet kellett kitalálnia, mely mindakettőt egyesíti magában. A *rabonbán* első részét én is a rabinus után gyártott szónak tartom; a *bán* végzet a világi ismert méltóságnak felel meg, a mely rokon a székelyek *ispánja* etymológiájával és jelentésével egyaránt.¹⁾

A *rabonbán* szót tehát az intézménnyel egyetemben én a Sándor Zsigmond compilatiójának tartom, s nem tartom a komoly történelmi okoskodással megegyeztethetőnek, hogy a *rabonbán* szó értelmezhetőse végett megtegyük a székelyeket zsidó kazároknak.

A székelyek állítólagos első *rabonbánja*, *Zándirhám* nevének magyarázásául hosszú litániát ír Jósa János. Egyebek közt azt mondja, hogy a krónikában eredetileg Ultzindur formában állhatott, a mely név tudvalevőleg szerepel az Attila ivadécai között. A hosszas okoskodás üres szalmacsépelése ugyanarra az eredményre jut, a mit én felállítottam, hogy a Zán-

¹⁾ Sombori László: »A hajdani nemes székely nemzet áldozópoháráról« Tud. Gyűjtemény 1825. évf.

dirhám formát Sándor Zsigmond komponálta, hogy közelebb hozza a hasonlatosságot saját családi nevükhöz.

Üres szóforgatás helyett csak annyit constatalhatok ismételtén, hogy a *Zándirhám* név Sándor Zsigmond találmánya, akár ismerte az Ultzindur nevet (mint a hogy ismerhette Bonfinius és mások után), akár nem, és hogy előtte a szó első (*Zándir*) részében a Sándor névhez való hasonlatosság lebegett; a *hám* szóban pedig egyenesen a tatár-pernek a hatását vélem feltalálni. Elég logikus és világos jele ennek az, hogy *Zándirhám*nak az unokáját már egyenesen *Sándour*-nak nevezi.

Remélem, annyi naivságot nem tételez fel rólunk vagy olvasójáról Jósa úr, hogy elhigyjük neki azt, hogy mivel az V. század végén élt egy Ultzindur nevű hún vezér, azért már a IX. század végén is kellett lenni ilyen nevű székely rabonbánnak s hogy ezt a nevet hamisította volna át Sándor Zsigmond *Zándirhám*ra. Mert ez már Jósa szerint is »gyanús, hogy (*Zándirhám* unokája, az) Upolet fia: Upor Sándor; aki-nek ivadécai a Sándorok.« (12. l.) Sándor Zsigmond — úgy-mond tovább Jósa — »az Uzandur átalakításával közelebb hozni vélte, Upor Sándorral pedig odaesatolta családját a rabonbánokhoz, meg az Árpádokhoz«. (13. l.)

Különbég a kettőnk felfogása között csak az, hogy míg én az egész rabonbánságot *Zándirhám*ostól együtt a Sándor Zsigmond koholmányának tartom (akármilyen alapon vagy nevek után koholta legyen is), addig Jósa hiszi a rabonbánokat, hiszi Uzandur rabonbánt is, csak a *Zándirhám* elferdítést tartja megengedhetőnek. Mégis tölem vár bizonyítást a rabonbánok nem-létezéséről, pedig minden logika szerint neki kell a rabonbánok és Uzandur rabonbán létezését bizonyítania, a ki hisz bennök s más által is elhítenni akarja. Ha azt akarja, hogy higgyünk neki: ne szavak és nevek csavargatásával s négy-öt száz esztendők átugrásával bizonyítson, hanem elő azzal a csíki krónikával, a melyet Sándor Zsigmond szerinte is úgy át meg áthamisított, hogy ő sem tudja, mi lehet benne az eredeti s mi nem az. Szerintem semmi sem eredeti, minden hamisítás; Sándor Zsigmond nem talált semmi krónikát, hanem hamisította az egészet, innen-onnan összeszedegedett adatokból és saját fantáziája szüleményeiből.

III.

A krónika szerkesztése és hitelesítése.

Harmadik pontjában Jósa János a krónika szerkesztésének és hitelesítésének módjával foglalkozik, összehordván tücsköt-bogarat és beszélvén de omnibus aliquid et quibusdam aliis. Az egésznek veleje az, hogy ő nagyon meg van elégedve a krónika szerkesztésének azzal a módjával és formájával, a melylyel állítólag ezt a krónikát vagy kivonatot részint írástudó, részint írástudatlan emberek kivonatolták, összeállították és hitelesítették 1533-ban, Sándor Menyhárd vacsárcsüi várában. És itt Jósa János felvilágosít bennünket arról, hogy mik voltak a »fogott bírák«, hogy szerkesztettek végrendeleteket, szerződéseket, egyezségeket stb. Hogy egyik írta, mások hitelesítették stb. Aztán elmondja, hogy a székely krónika elején és végén felsorolt személyek is csak ilyen megerősítők lehettek, nem tulajdonképeni szerkesztők, annak valami tudós papnak kellett lennie, a ki magát meg sem nevezte.

Erre a sok hiábavaló üres szófecsérlésre csak az a válaszuk, hogy azzal minden litteratus ember tisztában van, hogy miként írtak régebben és írnak ma is végrendeleteket, szerződéseket, egyezségeket, adásvételről, cselédfogadásról, munkaszerződésről stb.; de azt is tudja minden művelt ember, hogy történetet másképen írnak, tudományos munkát másképp szerkesztenek és ilyeneknek a hitelesítését nem bízzák ahhoz nem is konyfító »deáktalan«, sőt írástudatlan emberekre. Ilyen szerkesztési mód és ilyen krónika csak egyetlenegy van a magyar irodalomban, a Jósa úr által glóriával övezett székely krónika; a többi sok ezer történeti munkát mind másképen írták századokon át, Anonymustól mélyen le — egészen Jósa Jánosig.

Mentségére e szokatlan és képtelen (de Jósánál a századnak teljesen megfelelő) szerkesztésnek, azt hozza még fel, hogy bizonyára a feje is elkopott, a záradéka is elkopott, megcsontult a krónikának, itt is, ott is pótolgatták, helyettesítették s Jósa is pótolgatja, egészítgeti, hogy miként is kellene neki lennie. Mindebből csak egyet látunk világosan, hogy nem jól

van úgy, ahogy van, valahogy másképen kellene lennie. Legyen nyugodt Jósa úr, nem főtt a feje azért a krónikáért sem Sándor Menyhértnek, sem András Mátyásnak, sem a többi (szerinte) ordinator, arbiter, fogott bírák, hitelesítők díszes gárdájának, nem kopott az se felül, se alól másfél századon át; csak Sándor Zsigmondnak volt szüksége rá, hogy ilyen nagy gárdával szerkesztesse és hitelesíttesse azt, amit ő egy-magában kifundált és hamisított. A sok álszerkesztő helyett többet érne egy igazi s a kacskaringós szerkesztési mód helyett hitelesebb lenne az egyszerű szokásos szerkesztési mód. A miről azonban itt szó sem lehetvén, Jósa úr ferde okoskodásai nem fogják életre galvanizálni ezt a halvaszületett históriai monstrumot.

Hogy Hunyadi János nem tudott írni, az igaz; de nem is írt, hanem csinált históriát. Az 1491-iki pozsonyi békekötés követői sem tudtak mind írni, de azért tudták igazolni, hogy mit szerződtek. Az 1533-iki »deáktalan« emberek azonban nem tudhatták igazolni a »deák« oklevelek latin kivonatait, sem az írástudatlanok az írott kivonatokat. Ám azért Jósa úr hisz bennök; de azt ne kívánja, hogy mi is elhigyük, midőn olyanokat bizonyít, a miket maga sem tud, s a mire nézve semmi elfogadható bizonyítéka nincs.

A mi a hitelesítési záradéknál felsorolt neveket illeti, arra nézve kételyemet fejeztem ki, hogy hasonló nevű egyének éltek 1533-ban Vacsárcsiban és környékén, mert az összeírásokban, oklevelekben ilyen nevek ott nem szerepelnek. Ezzel szemben Jósa lapokon át sorol föl más falukban szerepelt András-okat, Veres-eket, István-okat, Györfői-eket, melyeknek keresztnevei azonban nem egyeznek a krónikában lévőkkel. Ezzel megint hiábavaló szófecsérlést követ el, mert azt mindenki tudja, hogy hasonló családnevek százával hemzsegnek a Székelyföldön. A krónika alatt megnevezett személyek létezését azonban, a mi én csak kétségesnek jeleztem, ő ilyen nagy apparatus mozgatásával sem tudja igazolni, a mi által az én kétségemet nem hogy eloszlatta volna, hanem inkább megerősítette. De feltéve, hogy ilyen nevű egyéneket ott a helyszínén és abból az időből (1533.) kimutathatna is: még ez sem vinné előre a székely krónika hitelességének igazolását, mert tudva-

levő dolog, hogy nem csak századokkal előbb élt egyének, hanem egykorian élők nevére is lehet valamit hamisítani. A dolog lényegére tehát ennek a kérdésnek feszegetése nem tartozik, s kár volt rá annyi szót vesztegetni.

Jósa János másfél oldalon magyarázza a *törvényes ember* szó értelmét, a mit András Mátyás neve után én homályosnak jeleztem, s arra az eredményre jut, hogy bár ilyen formában nem maradt ránk okleveles emléke e kifejezésnek, de nem jelenthet mást, mint »törvényes (széket ülő) embert«, t. i. juratus assessor-t.

Hát erre én azt mondom, hogy ha András Mátyás törvényes »székülő« lett volna, ő is kiírta volna az ő hivatalát — a mi akkor méltóság számba is ment — határozottan és világosan, sőt még azt is, a mint szokásban volt, hogy Csíkszéknek (és pedig Al- vagy Felcsíkuak) juratus assessora s nem kerülgette volna az ő határozott hivatala megnevezését határozatlan, homályos kifejezéssel. *Ezért* és nem egyébért gúnyolódom én munkámban a *törvényes* szó felett, mert azt nemcsak szabatosnak nem tartom, de egyenesen gyanúsnak ítélem.

Ha azt látom egy névalírás alatt, hogy »egy. tan.«; mindjárt tudom, hogy nem egyetemi tanárt, legfeljebb egyetemi tanulót jelent az ilyen félszeg rövidítés, bár »törvényes« kifejezéssel szólva helyesen egyetemi hallgató volna. Ha azt látom egy név alatt, hogy »egyetemi tiszt«: mindjárt tudom, hogy nem egyetemi tisztviselőről van szó (mert ilyen hivatalnok nincs), hanem legfeljebb egy nagyralátó pedellusról, a kinek *altiszti* rangja van, »a ki az egyetemre gondot visel« (mert takarítja a termeket), a ki »fizeti a tanárait« (mert ő hozza a fizetéseket az adóhivataltól). Az ilyen homályos kifejezések és címek inkább takargatni igyekeznek valamit, mintsem megjelölni.

Ilyennek látom az András Mátyás »törvényes ember«-i hivatalát is, a mely bennem nem tiszteletet, de inkább gúnyt ébreszt. Ennek a gúnynak azonban komoly kritikái éle van, a mi Jósa urat ugyan nem megértésre, hanem hosszas, fölösleges magyarázatokra hangolja. Engem azonban és a székely krónika komoly kritikusaikat méltán felháborít s legalább is gúnyra ingerel az a körülmény, hogy ebben a krónikában

minden olyan rejtélyes, homályos, csonka, józan észszel érthetetlen. Itt a kivonatszerkesztő nem nevezi meg magát, hanem tanúkkal igazol. Ezek egyike törvénytudó ülnök (Jósa szerint), de magát szerényen csak »törvényes ember«-nek nevezi. A latin mondatok benne csonkák, alany, állítmány hiányzik, a görög nevek el vannak fordítva, a szöveg kipontozott és dagályos, szóval minden olyan sejtelmes, rejtelmes. Keletkezési helye sincs határozottan megjelölve, hanem három falu között lebeg az a kérdéses vár, vagy ház, mint Mohamed koporsója. Végül maga az egész krónika is olyan szokatlan tünemény, melynek eredetijét senki sem látta, csak a másolat másolatának a másolatait ismerjük.

Ennyit a »törvényes ember« rejtélyéről.

A *Deák* és *Literatus* nevezet mindenki által tudott synonym jelentését is két oldalon tárgyalja és példákkal magyarázza Jósa János. A végén arra az eredményre jut, hogy latin szövegnél *Literatus*-nak, magyar szövegnél *Deák*-nak nevezték magukat az írástudó emberek. Maga rájött tehát arra, a mire én czéloztam azzal a mellékes megjegyzéssel, hogy »a *Deák* is inkább *Literatus* volt akkor«, t. i. midőn még latinul írtak krónikákat. (18. l.) Értvén alatta, hogy latin szövegű kivonat hitelesítéséhez latin záradék és a *Deák* jelző helyett *Literatus* illik inkább és felel meg a kor jellegének.

Jósa János meg akar felelni arra a megjegyzésemre is, hogy »az ő *urukhoz* való viszonyát sem képzeljük ezeknek a csíki *nemes* embereknek, mert hisz a székely *nemes ember urat* nem ismert maga felett. (18. l.) Jósa erre azt feleli, hogy »a XVI. és a következő századokbeli oklevelekben előforduló *Urunk*, *Uram* czímezés tiszteleti czím csupán, és semmi alárendeltségi viszonyt nem jelent (27. l.) és számos példával igazolja állítását.

Különböztessünk egy kissé, Jósa János uram! Qui bene distinguit, bene docet. Az *uram*, *urunk* czímezés, midőn tulajdonnevek mellett áll, tökéletesen igaz, hogy csak tiszteletadási, mondjuk udvariassági formula, melynek semmi különös jelentősége nincs. A Jósa által felhozott példák mind ilyenek. Hozhatott volna föl akár dupla urazást is, pl. »az úrnak Teleki Mihály uramnak«. Egészen más dolog azonban, ha az

»urunk« *név nélkül, birtokos névmással, többször ismételve, mint a csíki krónikában, fordul elő (in aedibus Domini nostri), a mely esetben jogosan kutatjuk azt a viszonyt, a mi a beszélők és az ő uruk között fennállott, a mi az úr és cseléd (vagy legalább is alárendelt) között lévő viszonyra emlékeztet. Ez ismét ama szokott homályossága ennek a famosus krónikának.*

A *tekinetes és nemzetes* (spectabilis ac generosus) czímzés gyanús voltára *czélzó megjegyzéssel* is bővebben foglalkozik Jósa s felhozott példákkal igazolja, hogy az tényleg szokatlan volt a XVI. században és nem illette meg Sándor Menyhértet. De keres is s minthogy nem talál, hát csinál mentséget, azt mondván, hogy csak egyszer s csak a szöveg végén fordul elő (megjegyzem azonban, hogy még benn a szövegben), tehát lehet későbbi betoldás is, mely a későbbi másolóktól származik.

Ilyen mentséget mindenre lehet találni, illetőleg csinálni; de ilyen okoskodással vitatkozni nem érdemes.

IV.

A vacsárcsii várkastélyról.

Jósa könyve hosszasan foglalkozik Sándor Menyhért állítólagos vacsárcsii várának, vagy házának romjaival s szeretné azt a gyepréteg alól valamiképen elővarázsolni, hogy tanúságot tegyen mellette, illetőleg a székely krónika mellett, melyet ott 1533-ban görög, latin és más oklevelekből írástudó és írástudatlan emberek összeállítottak, vagy szerinte összeállítását tanúsították.

A helyrajzi ismételt vizsgálatokra, falkutatásokra, vascsákánynyal ásatásokra s méregetésekre az indította, mert én munkámban Sándor Menyhért ottani várának létezését kétségbe vontam, kimutatván, hogy legfeljebb egyszerü curiáról, de semmiként sem várról lehet ott szó.

Magának a helynek megnevezése is olyan homályos és tekervényes körülírással történik a krónikában, hogy ez már magában gyanút kelthet. A vacsárcsii falu végén állott házat ugyanis, a hol a krónikát szerkesztették, így határozza meg:

»All-Szeg falu földjén (vagy földje mellett: ad terram pagi All Szeg) Csíkszékben, *Vacsárc* (!) és *Csikfalva* között«. (18. l.)

Elferdítés a *Vacsárc* szó Vacsárcsi helyett; elhomályosítás *Szent-Mihály* falu neve helyett annak egyes részei, *Alszeg* és *Csikfalva* (ez is Csigafalva helyett) használata. Kimutattam könyvemben, hogy a két utóbbi helynév, a XVI. században is már Szent-Mihálynak nevezett falu egyes részeit jelenti, melyek 1533-ban önálló falvak nem lehettek, emlegetésük tehát, mint falvoknak, anachronismus. Ezt a homályos körülírást Jósa szokott methodusával megint csak mondat szerkezeti csonkaságnak akarja feltüntetni és önkényes kitoldásokkal akarja világosabbá tenni, mintha a szövegből kimaradt volna a »pagi« és »Alszeg« szavak között a *Vacsárcsi versus* szó és Alszeg után a *pagi Szentmihály* szó.

Ilyen önkényes toldozgatásokra semmi sem jogosít fel, de különben sem teszi a körülményes meghatározást egyszerűbbé, hanem még hosszadalmasabbá.

Továbbá kimutattam azt is, hogy a vacsárcsii falu végén látható falmaradványok kisebb épületeknek a romjai, nem várkastélyé. Azt is történeti adatokkal igazoltam, hogy a Sándor család itt (t. i. Vacsárcsin) nem nagybirtokos, csak egyszerü adót fizető; volt nálánál kétszerte, hétszerte és ötvenszerte nagyobb adót fizető birtokos; tehát ha vár lett volna ott, az sem az övé lett volna. Végül kimutattam, hogy Sándor Menyhért egykor létezése is nagyon kétséges, semmiféle ismeretes hiteles okirat nem igazolja, csupán a székely krónika emlegeti.

Mit tesz ezekkel a megállapított tényekkel szemben Jósa János? Kimegy a helyszínére kétszer is, összecsendíti a falu népét, falak után kutat a föld alatt s a föld színén s annyi törmelék, pinczét, kutat fürkész ki a domboldalon, hogy annak képzeletben megalkotott (de semmivel sem igazolt) összekötéséből akár egy várkastély is kikerülhet. Csak nagy épületet keres ugyan, mert a krónika több helyen csak épületet ír, s engem megvádol, hogy én *czélzatosan emlegetek várkastélyt, pedig a krónikában csak egyszer van annak nevezve, a mely szerinte csak elmásolás* (37. l.). A végén mégis

annyira elkapja a kutatás képzeletben kiegészített eredménye, hogy még rám licitál és egész várkastélyt reconstruál, ezeket írván: »Azonban a hagyomány és a régebbi szemtanúk előadása szerint is, a kastély kőfallal volt bekerítve s a között rajz is azt igazolja, hogy itt egy várkastély romjaival van dolgunk, melyet *várnak* is neveztek, s így méltán írhatták a kivonatkészítők azt is, hogy *uruk várában* készültek a kivonatok (azaz a csíki krónika)«. (37. l.)

Ezekre a *légvárakra* rövid válaszom a következő:

Ha Jósa János úr jobban tudná a székelyek történetét, tudná azt is, hogy a székelyek maguk között nem türtek várakat. Midőn János Zsigmond a székelyek fölkelését leverte s fékentartásukra a Székelyföldön két várat építtetett, Udvarhelyen és a háromszéki Várhegyen: Székely-támadt és Székelybánya várakat, ez a két vár örökös szálla volt a székelyek szemében. S midőn a háromszéki székelyek elkeseredésükben 1599-ben az Erdélybe törő Mihály oláh vajdához csatlakoztak, legelső dolguk volt megrohanni és szétrombolni a háromszéki várhegyi várat.

A székely szabad intézmények nem türtek a várakat, még leigázásuk után sem, annál kevésbé a XVI. század elején, midőn még szabadságaik teljes birtokában voltak. Sándor Menyhértnek egyéb okokon kívül már csak ezért sem lehetett »várkastélya« 1533-ban Vaesáresi falu végén.

De a dolog lényegéhez mindez nem tartozik és kár reá oly sok szót vesztegetni. Ha olyan nagy várkastélya lett volna is Sándor Menyhértnek, mint Budavára: a főkérdés mindig csak az marad, csináltak-e nála oklevélkivonatokból székely krónikát, avagy nem? Hiába lappanganak a gyepreteg alatt bármiféle kőfáltörmelékek, ha krónika nem volt és nincs: olyat semmiféle ásások napfényre hozni nem fognak. Kár minden szófecsérlés, mindenféle méregetés, ásogatás; kutassa fel Jósa úr a krónikát s hagyjunk békét a sohasem létezett várfalaknak. Mellékkérdések feszegetésével a földolog lényegét elütni nem lehet.

A székelyek áldozó poharáról.

Venio nunc ad fortissimum! Jósa János erőfeszítése a székely krónika hitelességének megmentésére az áldozópohárról szóló fejezetében éri el a tetőfokot. A mi eddigé a százesztendősi vitában senkinek még eszeágában sem volt, olyan új felfedezéssel próbálkozik, új kérdést vet föl, illetőleg akar beleeröltetni a vitába, az én ítéletem szerint teljesen alaptalanul, igen erőltetett, erőszakos szófacargatással.

Azt szeretné ugyanis elhítenni a jámbor olvasóval, hogy a székely krónika általa föltételezett eredeti szövegében nem a Sándor család áldozó poharáról volt szó, hanem más, valamely ősrégi áldozó kehelyről, a mely már 1533-ban is más által kicserélve (megváltoztatva) volt meg s a mely másodíknak helyébe Sándor Zsigmond önkényesen csempészte be a harmadikat: az ő kókuszdió családi poharukat.

Ezt a merész képzelődéssel kieszelt kicserélgetési műveletet nyelvészeti alapon, szómagyarázással igyekszik elhítenni a naiv olvasóval. Azt mondja ugyanis:

»Hogy a székelyeknek az ősi pogány korban volt valamilyes áldozati edényük, mondjuk kelyhük, azt talán kétségbe sem vonhatjuk. Ilyen áldozó edényről, v. pohárról bizonyára volt szó a krónika eredetijében és 1695-iki másolatában. És sem a krónika, sem az ezt egyes részeiben meghamisító Sándor Zs. nem mondja, hogy a kérdéses pohár ősrégiség, sőt ellenkezőleg, azt mondja (krón. 95. l.), maga Szádeczky is idézi tanulmánya 57. l.-jén, hogy az a pohár nem ősrégiség, a midőn így szól:

A rabonbánok tiszte vala... a törvényeket a község rendelkezésére kiadni, ama kókuszdióhéjból készült kelyhe-pohár használata mellett, melyet még Anacharsis, a scythia bölcse talált s azóta, bár változtatva, megmaradt.

Aranka Gy. fordítása szerint: A rabonbánt választották a végre, hogy a »megtalált szerezendő kelyhe pohár által, mely változtatva, de most is megvagyjon...« (i. m. 139. l.).

A latin szöveg szerint: »... per calicem poculum... modoque variatum exstantem...« (i. m. 94., 95. l.). Ennek szabatosabb magyar fordítása ez: »A rabonbánok tiszte vala... a törvényeket kiadni... a mostan csak változtatva meglévő kelyhe-pohár használatával«.

Már most a: *»bár változtatva, megmaradt«, mely változtatva, de most is megvagyons», és: »mostan csak változtatva meglévb«* kifejezéseket, vagy csak a *»változtatva«* szót akár közhasználati, akár nyelvtani vagy nyelvtörténeti szempontból vizsgáljuk, mind azt jelenti, hogy *»mással kicserélves»*.

Vagyis, a krónika szerint, az Anacharsis böles találta pohár volt a székelyeknek első áldozó pohara, s azóta, hogy ezt a poharat a rabonbábok a vallási és más ténykedésüknél használni kezdték, azóta mindig volt a székelyeknek áldozó poharuk; bár idővel a régít, az első poharat mással cserélték ki, de az az új pohár a régivel törvényes rend gyanánt függött össze, a székely nemzet maga fogadta el a réginek pótlója gyanánt. Ezért nem írja a krónika, hogy egy más áldozó pohara van a székelyeknek, hanem csak változott, *változtatva* van meg az áldozó pohár. (41. l.)

Alább még így folytatja:

»Egy ilyen »változtatott«, kicserélt áldozópohár, mint már emléks, meglehetett még 1533-ban is; de a mely bizonyára nem volt már meg a XVIII. sz. végén.

Sándor Zs. aztán, mikor 1795-ben Csíkbán járt és ottan kutatásai közben a krónika 1695-iki másolata kezébe került, a családja birtokában levő kókuszdió-poharat, igen könnyen, beleszótta a krónika szövegébe, mintha az volna a »változtatva megmaradt«, tehát a régi helyébe került, azt pótló, azt helyettesítő áldozó pohár. S bármiféle anyagból való volt is a krónika 1695-iki másolatában fölemlített székely áldozó pohár, mivel a *Sándor-család* birtokában lévő *kókuszdióhéjból* készült, Sándor Zs. czéljának megfelelően, kénytelen volt a krónikában emlegetett áldozó poharat kókuszdióhéjból, vagy ahogy akkor valószínűleg a kókuszdiót hívták: szerezendióhéjból készültnek írni. (42. l.)

Hosszasan kellett idéznünk Jósa saját szavait, hogy az olvasó maga is megítélhesse azt a facsaros észjárást és erőszakos szómagyarázást, mely a fennebbi sorokban nyilvánul. Jósa szerint tehát 3 kehely szerepel a krónikában: egy ősrégi, egy kicserélt (»megváltoztatott«) s a Sándor Zs. által becsempészett kókuszdió-pohár. Lássuk, ezzel szemben mit mond a krónika, a melyben elejétől fogva végig a legnagyobb határozottsággal s a legszigorúbb következetességgel mindig csak egy és pedig kókuszdióhéjból készült kehelyről van szó.

A krónika szerint ugyanis: »a rabonbábok tiszte vala a törvényeket kiadni ama *kókuszdióhéjból* készült kehely-pohár használata mellett, melyet még Anacharsis, a scytha böles talált s *gzóta*, bár változtatva, *megmaradt»*.

A hangsúly itt határozottan azon van, hogy a pohár még Anacharsis óta *megmaradt* s mellékes megjegyzés a *bár megváltoztatva*, melynek igazi értelme alább nyilván kitünik.

Ezt a poharat használta a krónika szerint Upolet rabonbán. Ennek fia Upor Sándor keresztyén hitre térvén át, a kehelyt nem engedte többé pogányáldozásra használni »és a kehely tetejébe arany keresztet tétetett«. (102. l.)

Ennek fia, Sándor István, a kehelyt *»mint örökséget véglegesen* elvívé Budvárából 1039-ben, a tribusok akarata ellenére, mely (t. i. a kehely) máig is *megvagyons»* (t. i. a Sándor családnál). (115. l.) Ott ivott belőle László király is egy lakodalmon áldomást.

Utóljára szerepel a krónikában a pohár Stibor vajda idejében, a ki a krónika szerint egyszer *»megrészegedvén*, a szerezendióhajból csinált kehelynek, *mely ma is megvagyons*, a talpára ezt íratá: Petrus Sandor 1412. A melyért a vajda a vezértől (t. i. a székelyek állítólagos vezérétől, Sándor Péter-től) kiüzeték a Székelyföldről. (165. l.)

Mindezekből nyilvánvaló és kétségtelen, hogy a krónikában kizárólag egyetlenegy kehelyről van szó: az Anacharsis-féle kókuszdió-kehelyről, melyet a rabonbábok használtak, mely örökségül szállt át a Sándor család tagjaira, melyről 1039-iki, majd 1412-iki események feljegyzésénél határozottan meg van mondva, hogy *ma is megvagyons»*.

A krónika világos szavai tehát semmiféle kicserélést és semmiféle utólagos becsempészést nem engednek meg s eleitől végig mindig az Anacharsis-, később rabonbán-, majd Sándor-féle kókuszdió-kehelyről szólnak.

Megmagyarázza a krónika szövege, a pohár viszontagságairól szólva, azt is, hogy mit kell érteni a *megváltoztatva megvagyons* kifejezés alatt, a mi a krónika elején említve van, s a mire Jósa oly messzemenő következtetések légvárát építi, föl, erőszakos nyelvészkedéssel, nyelvtörténeti szótári magyarázatokkal, népies szólásmódok értelmezésével s más terjengős apparátussal. A *megváltoztatva* (variatum) szó ugyanis egyszerűen azt jelenti, hogy többé nem egészen abban a formában van meg a pohár, a hogy Anacharsistól, a rabonbáboktól származva *máig fennmaradt*, hanem megváltozott azzal,

hogy a keresztyénné lett Upor Sándor a *kelyhe felibe aranykeresztet tétete.*¹⁾ Továbbá megváltozott azzal, hogy a talpára rávésztett *Petrus Sandor 1412.* Csakis ezekre vonatkozhatik a *variatio* kifejezés, a mely után ott áll (mintegy élő tiltakozásul a kicserélhetésre magyarázhatás ellen), hogy *de most is megragyon.*

Nem kell tehát semmiféle erőszakos nyelvészkedés kózzá, hogy a változtatást megmagyarázzuk: megmagyarázza azt maga a krónika a változtatások eme felsorolásával.

Munkámban a rabonbánok áldozópoharáról szóló levelekből azt is kimutattam, hogy ez az a pohár, melyet a XVIII. században a Sándorok magokénak vallanak. Sándor Péter 1756-iki végrendeletében úgy emlegeti »a szercesendió kupát«, »mint régi eleinktől ránk maradottat, melyet 1412 esztendőből fogva megtartott az Isten familiánkánál.«²⁾ Kimutattam azt is, hogy a család nem tartotta ezt székely nemzeti áldozó pohárnak, csak Sándor Zsigmond léptette elő ezt azzá 1796-ban, midőn a nemzedékrendet összeállítja, midőn a székely krónikát gyártja, melynek eseményeit a pohár viszontagságai köré csoportosítja, s midőn bátyjától, Ignácztól a poharat ravasz fondorlattal a maga kezéhez kaparintja s azt csak évek múlva, hosszas perlekedés után adja vissza.

Annak is meg van a nyoma, hogy hová lett a kehely aranykereszt fedele. Aranka azt írja a krónika fordításában, jegyzetben, hogy »a Sándor nemes ház azt erősíti, hogy az áldozókehely ma is nálunk vagyon és a fedele edgyik atyafitól zálogban vagyon vetve.«³⁾ A kehely fedele (ha ugyan volt?) úgy tudom, manap is hiányzik.⁴⁾

A Jósa János hosszas okoskodásai tehát a három pohárról, a megváltoztatásról, a kicserélésről, a becsempészésről mind hiábavaló, alaptalan, légbőlkapott feltevéseken épülnek, a melyek a krónika könnyen érthető, egyszerű, világos elbeszéléseivel szemben mint üres kártyavár magoktól összeomlanak.

¹⁾ L. A csíki székely krónika 147. l.

²⁾ Munkám 228. lapján.

³⁾ Ld munkám 139. lapján.

⁴⁾ Orbán Balázs: Székelyföld leírása cz. m. II. k. 58. l. fedél nélkül van ábrázolva.

Jósa János okoskodásai ezzel szemben annyira erőltették és mesterkéltek, hogy ha nem sérteném meg vele, azzal tisztelném meg, hogy nem teszem fel róla, hogy maga is hinné, a miket a pohár viszontagságairól összeírt. Azt kell hinnem, hogy annyira elragadta a krónika védelmének túlbuzgó heve, hogy még ilyen körmönfont okoskodásoktól sem riadt vissza, csakhogy ezáltal is védelmezni látszassék az ő kedves, családi ereklyeként is féltett székely krónikáját.

VI.

Az 1695-iki hitelesítők.

Jósa János történetkritikai felfogását érdekesen jellemzi az, mily nagy fontosságot tulajdonít a krónika hitelesítő záradékainak és az azokban emlegetett állítólagos hitelesítőknek. Penebb láttuk, mekkora buzgalommal és utánjárással kereste az 1533-iki állítólagos tanúkat (András Mátyást és társait) nemcsak Vacsúresin és a szomszéd községekben, de az egész Csíkszékben, s bár nem találta őket meg, de hiszi, hogy éltek, mert hasonlónevű családok voltak és vannak a Székelyföldön bőviben. Én azt tartom, hogy ha száz András Mátyást talált volna is, a csíki krónika hitelességének kérdését egy lépéssel sem vitte volna előre. Mert nem az a kérdés: éltek-e ilyen nevű emberek 1533-ban, hanem az, hogy szerkesztettek-e, illetőleg hitelesítettek-e székely krónikát?!

Jósa János épp oly buzgalommal, de nagyobb eredményel kutatott az 1695-iki állítólagos hitelesítők után, a kiket a maga vélt igazsága mellett erkölcsi tanúként idézhessen.

Elöttem már magában az a körülmény is nagyon gyanús, hogy ezt a székely krónikát minden században új meg új tanúkkal kell igazolni. Más történeti kútfőnk hitelessége megáll és megél a maga emberségéből; ezt a krónikát mindig egyre tanúkkal kell bizonyítani. Erősen emlékeztet ez a körülmény arra a Baresay-adomára, hogy beállít hozzá egyszer egy gyanús nevű és képű üzletember s valami adásvételi ajánlatot tesz s egyúttal a maga becsületességét nem is

egy, de több erkölcsi bizonyítvánnyal akarja igazolni. Mire a »fejedelem« szerényen azt válaszolja, hogy: »Barátom, én magával szégyenlek üzletet kötni, mert nekem egyetlenegy erkölcsi bizonyítványom sincs.«

A székely krónikának ilyen második erkölcsi bizonyítványa akar lenni az a második záradék, melyben Veres Péter és Bors István csíkszéki assessorok igazolják, hogy a krónikát »szóról-szóra maga originalissából leírták igaz hitük szerint 1695 márcz. 14-én Csíkszeredán.«

Munkámban megjegyeztem, hogy »ez a másolat is ismeretlen s kétfelm, hogy valaha létezett volna, sőt kétséges az is, hogy ily nevű székülők lettek volna 1695-ben.«

Jegyzetben hozzátettem, hogy egy Veres Pétert ismerek 1701-ből Szentsimonról és egy csíkszentkirályi Bors Istvánt, mint csíki országos követet 1701-ből, de »hogy ezek székülők (assessorok) lettek volna, arról nem tudok; még kevésbé arról, hogy a székely krónikát leírták volna.« (25. l.)

Jósa objectivitását és igazmondását jellemzi, hogy ezt ezekkel a szavakkal tálalja fel olvasóinak: »Szádeczky L. azt írja, hogy 10 évi kutatása után sem talált ilyen nevű székülökre.« (51. l.)

Megnyugtathatom Józsa urat, hogy egy perezig sem kutattam utánok, mindössze a Székely Oklevéltár kiadott okiratai között kerestem és találtam meg a nevüket, de nem assessorságuk emlékezetét. Ezt a körülményt teljesen lényegtelennek tartottam a krónika hitelességének kérdésében. Ha bármi tekintetben jelentősége lett volna, elég leendett Csíkvármegye levéltára aktái között az 1695. éveket átnézni, azok közt, vagy a jegyzőkönyvekben bizonyosan megvannak az akkori székülőknek nevei és aláírásai. De, mint mondám, oly alárendelt jelentőségű ez a kérdés s annyira nincs perdöntő hatása sem jobbra, sem balra, hogy külön kutatást igazán nem érdemelt.

Jósa János Veres Pétert és Bors Istvánt külön kutatás tárgyává tette és talált Veres Pétert 1687-ből Csíkszentsimonon, »aki (szerinte) bizonyára (?) a krónika egyik leírója vala 1695-ben, s a ki a krónika pótzáradéka szerint is alszíki volt, de az »alszíkszíki« szó után — szerinte — »itt is

kimaradt (!) a szentsimoni szó, a mi pedig kétségtelenül benne volt (?) az 1695-iki másolatban.« (51. l.)

Itt megint erőszakos kipótlásokkal és alaptalan okoskodásokkal dolgozik Józsa János. Mert semmivel sem bizonyítja, hogy ez a Veres Péter »bizonyára« a krónika leírója volt, sem azt, hogy az általa betoldott *szentsimoni* és *Felesíkszíken* szavak benne lettek volna az 1695-iki másolatban, a mely másolatot eddig még senki sem látta. Önkényes ráfógás tehát és alaptalan az az állítása Jósának, hogy: »kétségtelen (?) tehát, hogy az eredeti szövegben így állott: *Alsízíkszíki szentsimoni*, mostan *Felesíkszíken* Taploczán lakó Veres Péter nobilis, Felesíkszék hites assessora.« (51. l.)¹⁾

Ez a Veres Péter azonosnak látszik az általam 1701-ből felemlített ugyancsak *szentsimoni* Veres Péterrel; de időrendben (1687) még messzebb van a krónika állítólagos lemásolásának esztendejétől (1695) mint az én Veres Péterem. De 1695-iki assessorságát Józsa sem tudja kimutatni, pedig ő kutatót utána.

Szerencsésebb volt a másik állítólagos tanúval, csíkszentkirályi Bors Istvánnal, a kit hitelesnek látszó oklevélben megtalált, mint juratus assessort, bár nem 1695-ből, hanem később: 1696-ból.

Még mindig kétséges maradt tehát, »hogy ily nevű székülők lettek volna 1695-ben.«²⁾ De feltéve, hogy az volt Bors István 1695-ben is: a krónika hitelessége mellett semmit sem bizonyít, mert nem az a kérdés lényege, hogy Bors István assessor volt-e 1695-ben, hanem az, hogy látott-e, leírt-e s hitelesített-e székely krónikát, avagy nem. Ha ezt Józsa úr bizonyítani akarja, úgy a krónika másolatát adja elő vagy mutassa fel, ne pedig Bors István assessorságát. A mit, ha valaki kíváncsi rá, könnyen megállapíthat Csíkvármegye levéltára aktáiból.

Az ő létezése mindössze annyit bizonyít, hogy a hamisító Sándor Zsigmond száz év múlva 1695-ben élt emberek nevével akarta megtámogatni a gyártott krónika hitelességét

¹⁾ A dőlt betűkkel szedett szavak Józsa önkényes betoldásai.

²⁾ A mint munkám 25. lapján mondom.

s nem költött személyekkel, mint azt valószínűleg az 1533-iki keltezésnél tanúsítani próbálta. Száz év előtti székülők neveit könnyű volt megtalálnia saját családi levelei között, vagy a szék okiratai között, a mely széknek 1796-ban főkirálybírája (homoródszentmártoni Bíró György) rokona volt s a mely széknek ő maga is számszeletti assessora volt.¹⁾

Hamisítani pedig lehet nemcsak régen élt, hanem még élő emberek nevére is, a mint azt napjainkban a hamis váltók s más hamisítványok bőségesen bizonyítják.

A nagy tanúkeresésnek eredménye tehát az, hogy az 1695-iki két hamis tanú közül az egyiknek a hivatalos czíme igazolást nyert, de semmivel sem igazoltatott az, hogy ezek az állítólagos tanúk a székely krónikát csakugyan látták és lemásolták volna.

Amennyit készségesen elismerem, hogy Jósa János munkájában a Bors István kimutatott assessorsága az *egyetlen* ténybeli új adat, a mely a székely krónika kérdésével némi távoli, de csak látszólagos összefüggésben áll. Ez az a gomb, a melyet ő megtalált és a melyhez kabátot varrt. Valószínűleg ennek az egyetlen adatnak köszöni könyve keletkezése történetét. Azt azonban minden józan ítéletű ember látni fogja, hogy ezzel a krónika hitelességének az ügyét egy szemernyivel sem vitte előbbre.

Hogy azonban én is támogassam új adattal a székely krónika hamisságának bizonyítását: rámutatok arra, hogy miért igyekezett Sándor Zsigmond épen *1695-iki* hitelesítéssel is igazolni a krónikát.

Kimutattam, hogy Sándor Zsigmond a krónikát az ő tatár-perükben bizonyítékül használta és idézgette.

A »tatár-per« kiindulási pontja az volt, hogy a tatárok Sándor János csíki alkapitányt 1694-ben rabul ejtették s elhurcolták Krimbe. Családja 1694. máj. 18. zálogba vetette az ő felsőtörzsi curiáját Apor István kincstartónak, csíki főkapitánynak, s azon az összegben váltották ki Sándor Jánost, a ki *1695-ben* szabadult ki a fogságból.

¹⁾ Ld. munkám 66. l.

Ezért látja jónak Sándor Zsigmond az 1533-iki krónikát 1694-en innen s épen a kiszabadulás esztendejében (1695.) hitelesíttetni, hogy az a perben használható legyen. Azért tartja czélszerűnek azt az állítólagos szerkesztésnél és a lemásolásnál »törvényes ember«-ek által hitelesíttetni, úgy hívén, hogy a perben ítélező bírának imponálni fog a régi kollegák tanúságtétele. Tényleg használták is a krónikát, mellékelve a periratok közt egész terjedelmében, és idézve belőle egyes részeket.¹⁾ De a bírakat nem sikerült felültetni, jobban átláttak a szítán, mint Jósa úr.

Az 1695-iki datum — azt hiszem — ezért került a krónika záradékába, épen a tatár-rab Sándor János tisztviselőtársai hamisított bizonyosságával s épen a kiszabadulás (a család történetében nevezetes) esztendejének keltezésével.

VII.

A felecsiki »turkok«-ról.

Jósa munkája 7. pontjában a Csíkszékben állítólag megtelepedett *turkokat* veszi védelmébe, a kiknek a földjén a krónika szerint Zándirhám felesége 888-ban »a Hét Erdők havassai megett, a' havasok szájában, Rákos véginél, nem messze az Olttól, *Vaesarokban* (!) az Oláhok földin túl a' Rabanbán áldozatjához illő házat építe.«¹⁾

Én munkámban arra hívatkoztam, hogy »ez az egy adat is elegendő volna a csíki krónika hitelességének (azaz hamis voltának!) megállapítására,« t. i. hogy »Árpád idejében törököket szerepeltet Csíksban.« Megállapítottam azt is, hogy erre az adatra a tatár-perben azért volt szüksége Sándor Zsigmondnak, hogy a törököktől való *fojgalás* jogán »absolutum jussal bíró örökség« legyen a perben álló birtokokból (a mint azt a peraktákban vitatják is, hívatkozva a krónikára.)

Jósa a következő okoskodással akarja ennek a székely-földi török szigetnek magyar voltát bizonyítani:

¹⁾ Ld. munkám 39. stb. l.

²⁾ Aranka fordításában, munkám 142. lapján.

»Tudva van, hogy a X—XII. századi görög írók épen a *magyarokat* nevezik »turkoknak« (*Τουρκοι*). A 913. előtt arabul írt *Ibn Rosztek* és a Kr. u. 1051-ben írt perzsa *Gurdezi* a magyarokat szintén *türk* (török) fajú népnek mondják.

A már említett *Ibn Rosztek* és *Konstantin* görög császár adataiból az is tudva van, hogy a *székelynek* nevezett kiváltságos hun-kabar nemzetségek már Erdélyben voltak, mikor Árpád a többi *kazar* és *savartoiásfal* néppel még *Etelkuzu*-ban tanyázott, azaz a harezot kezdő székelyek már elfoglalták volt (úgy a hogy) Oláhországot és Erdélyt Biharig (!). Árpád bejövetelekor koncentrálódtak a székelyek a jobbra szláv néptörödékektől lakott székely székekre.

Bizonyosra vehető tehát, hogy a krónika szerkesztője, görög okleveleket is használván, a kétségtelenül azokból átvett *terra Turcorum* nevezetet — mint Szabó K. is megjegyzi — Csíkszékben azon Árpád-kori magyar (turk) települökre vonatkoztatta, kik ott vendégül megszállhattak; Árpádnak Pannónia földére történt bevonulása után pedig onnan eltávozván, a székelyek szállották meg. *Nem igazi törökökről van tehát szó, hanem turkoknak (törököknek) nevezett magyarokról.*» (55. l.)

Jósa úrnak ezt az okoskodását talán elhíhetik azok, a kiknek a székely krónika nem lévén kezök ügyében, azt gondolják, hogy abban Árpád magyarjai szintén turkoknak nevezetnek. Mert semmiként sem tartozik ide s nem az a kérdés itt, hogy a görög és perzsa írók turkoknak nevezik a magyarokat, hanem hogy miként nevezi őket a székely krónika, s lehet-e az ő nomenclaturája szerint a turkok alatt itt a magyarokat érteni?

Lássuk tehát:

A székely krónikában a legelső mondatban ez áll: »ejusdem originis ac *Hungari* Pannones« (94. l.). Itt tehát a magyarok: *Hungari* (és nem *Turci*)! A harmadik bekezdésben »gens *Hunnorum* altera« áll (95. l.). Aranka fordítása szerint az 5. versben így: »Ebben az időben jöve el az *Hunnusok*nak másik nemzetsége, Árpád, Álmos fia vezérlete alatt«. (139. l.) A magyarok tehát itt *hunnok* nevezete alatt állanak, mint a nemzeti krónikákban.

Később *Pannonföldnek* nevezgeti Magyarországot és »*Pannon*«, »pannonföldi« vagy »*Magyar* király« név alatt az uralkodót. »Nagyrésze megharagvék a Székely nemzetnek a *Pannon* királyra« (147.). Uopour Sándor »a *Pannon* királyhoz jeles és úri férfiakot küld« (148.). Visszaérkezvén a köve-

tek . . . mindnyájan nagy örömök között fogadók a *Magyarok királya* (a latin szövegben: *Regis Hungarorum* — 108. l. — t. i. szent István) tetszését« (150. l.). Ennek fia, István, három fiai között »felosztá a maga kereste földét. A *Törökök földje* (terra *Turcorum*, 111. l.) Vatsarkon túl juta a nagyobb szülöttnek Istvánnak« (152. l.).

Mindezek bizonyítják, hogy teljesen ki van zárva az, mintha a krónika törökök alatt magyarokat értene. Ki van zárva pedig nemcsak a hunn, pannon és magyar nevezet miatt, hanem azért is, mert a *Törökök földje* említése előtt a krónika Árpádot már kivándoroltatja Erdélyből, azt írván már megelőzőleg, hogy »Árpád . . . felméné Munkácsra és . . . béméne Pannon földre«.

Felcsíkon tehát »Rákos véginél, nem messze az Olttól, Vacsárkban: a *Törökök földin*« a székely krónika nem értethetett magyarokat, hanem csak törököket. Elég baj az neki, mert ez is egyik bizonyossága az ő hamisságának, a mitől Jósa János görög és keleti írók segítségül hívásával sem mentheti meg.

Ha a fennebbi adatok sem győznék meg Jósa úrkat, nézzék meg a 40. verset (163. l.); ott olvashatnak egyvégtiben »a *Törökök földje* végiben lakó Iván László«-ról s egy Sándor-leány férjhezmeneteléről »egy Pannonföldin lakó nemes *Magyarhoz*«.

Ez csak elég világos megkülönböztetése a Töröknek a Magyartól s elég bizonyosság arra, hogy *török* alatt *magyar* nem érthető a krónikában.

Kétségtelen bizonyították arra az is, hogy Sándor Zsigmondnak valódi törökökre volt szüksége a perben, hogy ősei idegentől: törököktől foglalták legyen el azt a birtokot, hogy ahhoz nekik foglalás következtében teljhatalmú joguk legyen s ne a székely jog szerint örököljenek benne a leányivadékok is.

A Sándorok ügyvéde 1811-iki periratában egyebek közt ezt írta: »*Absolutum*: jussal bíró örökségeit ezen fiúágnak még dubietasba sem lehet hozni . . . mert ezen tribusnak nagy darab föld örökségét elhasították s a *Török porta* birodalmához kapcsolták s midőn István vajda independenter bírta

Moldvát, akkor ezen tribus az Olt vizéig *nem az erdélyi jurisdictiohoz tartozott*.¹⁾

A »*Török portás*« már csak eléggé felvilágosíthatja Jósa úrékat, hogy igazi törökökről és nem magyarokról van itt szó. Az itt emlegetett *István vajda* sem más, mint az a fennebb idézett Sándor István, a ki hasonló nevű atyjától még szent István király idejében örökségül kapja a *Törökök földét* Vacsarkon túl, a ki azonban olyan hosszú életű, hogy leánya lakodalomban még szent László királyt is vendéghelheti.

De mit és miért vitatkozunk mi a felől, hogy miféle törököket értett a krónika, illetőleg Sándor Zsigmond, az itteni X—XI. századi törökök alatt? Kérdezzük meg őt magát, Sándor Zsigmondot, t. i. az általa szerkesztett (névaláfrásával is ellátott) családi genealogiát. Ebben (az 1796 máj. 27-én kelt latinban) ezt mondja: »*terra Turcorum post terram Vatsarch attigit Stephano*« (185. l.). A magyar egykorú fordításban így áll: Uopour Sandour fia »Sandour István... fia között felosztotta azt a földet és pedig István fiának adta a Vatsárechon túli részt, a mely a *török földet érintette*« (191. l.).²⁾

Ehez már csakugyan nem kell commentár. De ahhoz sem, hogy a mely krónika a X—XI. században a Székelyföldön, vagy tőzsomszédságában török földet, a törökök földét emlegeti, az nem lehet egyéb, mint későbbi hamisítvány.³⁾

¹⁾ Ld munkám 47. l.

²⁾ Úgy értette ezt Aranka is, a ki a székely krónika alapján készítette ú. n. »*Rövid krónika*«-ban így ír: »6. A székelyek még ezután (t. i. Árpád Munkácsra felmenetele után) foglalják el Csikot, Gyergyót, Kászont és Lokot, mely helyeket addig *Törökök* s Oláhok bírtak vagy pusztán voltak« (170. l.).

³⁾ Az utóbbi időben — úgy látszik — a Jósák is észrevették, hogy az ő magyar törökjeikben eszmadniát fogtak. Mert *Józsa Sándor* diátri tanító (Jósa János testvérbátyja) a *Gyergyó*-ban Különte Béla tanárral folytatott terjedős és üres polemikájában nem ragaszkodik az Árpád *turk*-jaihoz, hanem új föltevessel gazdagítja (?) a vitát:

»Ne fogjuk rá (úgymond a »Gyergyó« decz. 25. számában) a szegény krónikára pusztán föltevessel, hogy *valódi törökökről* beszél, mert Csikban, Gyergyóban napjainkban is vannak »*Törökök*«... de nem valódi »*törökök*«, hanem olyan székelyek, mint a makk, hogy makk... Vajjon nem egy székely nemzetségnek neve-e a *Török* szó? S vajjon a *Törökök földén illő házat építő* kifejezés nem azt jelenti-e, hogy egy másik székely nem-

VIII.

Összefoglalás.

Végig mentünk Jósa János védő- és vádlópontjain s igyekeztünk azokra megfelelni s kimutatni, minő lenge kártyavárak a krónika hitelessége támogatására nagy erőfeszítéssel összehordott érvei, pótlásai, helyrajzi kutatásai, szomagyarázatai és okoskodásai. Összegezése sem lehet különb. Lássuk és feleljünk meg erre is.

Jósa azt mondja munkája végén: »Világos tehát, hogy: 1. Sándor Zsigmondnak sem tehetsége, de sőt ideje sem volt arra, hogy a székely krónika néven ismert íratot szerkeszteni, annál kevésbbé, hogy hamisítani, koholni tudja.« (55. l.)

Munkámban kimutattam, hogy Sándor Zsigmond tehetséges, jogot végzett, korán érett ifjú ember volt, a ki buzgón tanúl jogot, történelmet, kutatja a levéltárakat s szerkeszti (1796-ban) a Sándor család (hamis) genealogiáját. A kit anyja nagykorúsága előtt önállósít, a szentmihályi ősi birtokot kezére adja; 22 éves korában számfeletti székülő (assessor), útazik a hazában s külföldön is (Moldvában); a kinek »szemfényvesztésre való tehetségét« ismerősei Aranka előtt is emlegették; a kire a család nagy értéket képviselő perének vitelét reabizza: az ilyen, mondhatni vad-zseninek, bizonyára volt tehetsége és ideje annak a hamis krónikának a gyártására is, a melynek nemzedékrendi adatai megegyeznek az általa szerkesztett genealogiával. Annak a kónikának szerkesztése leginkább az ő szívében feküldhetett, a melynek gerinczét az az áldozó pohár alkotja, a melyet ő ravasz fondorlattal csalt ki bátyjától és hosszas perlekedés után csak törvényes ítélettel és erőszakos végrehajtás után lehetett visszavenni kezéből. Annak a krónikának koholása, a melynek adatait a tatár-perben idézi és perdöntő bizo-

zetség földjére, vagyis kijelölt területére építé a házat?! Nem valódi *törököket* kell érteni (alattok), hanem egy (székely) nemzetséget — jelenti ki végül apodiktikusan (a »Gyergyó« f. é. jan. l.) számában.

Ehez a fentebbiek alapján alig mondhatok egyebet, mint hogy ilyen szakértelemmel nem érdemes vitatkozni. Risum teneatis amici!

nyíttékül igyekszik fölhasználni, első sorban az ő érdeke volt. Minden jel arra vall, hogy ennek a krónikának értelmi szerzője más nem lehetett, mint a benne és általa leginkább érdekelt fél: Sándor Zsigmond.

Lehetséges — magam is kutattam utána, a mint munkámból látható — hogy volt segítőtársa is. Gyanakodtam egyik-másik rokonára, íróféle emberekre, a tatár-perben szereplő ügyvédekre; de nincs bizonyítékom arra, hogy más valakit is vádolhatnék, mint éppen Sándor Zsigmondot, a kiről a kétségtelen bizonyítékoknak hosszú sorozatát számláltam elő munkámban.

Annyira meggyőző érvek ezek, hogy 5 év alatt a komoly történetírás köréből nem hangzott fel egyetlenegy kételkedő hang sem, s csak most a kis rabombánok egyik, őseiben megsértett utódja emeli fel tiltakozó szavát. De ő sem zárkozhatott el egészen az adatok és érvek meggyőző ereje elől, mert fennebb már beismerte, hogy Sándor Zsigmond a szerinte megtalált krónikán »toldozott-foldozott s kihagyta az oklevelekből, a mi czéljának meg nem felelt s betoldotta a czéljára szolgálókat a kihagyottak helyébe«. Ez már magában fél-beismerés, főkép ha látjuk, hogy miképen képzei Jósa ezt a félig-meddig hamisítást.

«Midőn S. Zs. (ügymond) felesapott történetkutatónak s 1795-ben először Csikban járt, minden jel arra mutat, hogy akkor akadt kezébe a Csíki krónikának 1695-iki másolata, s mint latinul jól tudó, rögtön tisztába jött azzal, hogy ebben a krónikában aranybánya rejlik hiúsága s egyéb czéljai kielégítésére, csak ki kell azt aknázni. Meg is tette, úgy bánván el vele, mint a Sándor Ignác levelével: kihagyott belőle, meg betoldott, mert arra, hogy egy készen kapottat megcsontson, czéljai szerint átalakítson, képes volt. Ezért csonka és hibás a krónika, mert ismétlem, nem koholta, hanem csak meghamisította a készenkapottat, toldozás-foldozásával, kihagyásával meg betoldásaival. Sándor Zsigmond egész jelleme, működése, törekvése ezt a benyomást és meggyőződést keltette bennem; Szádeczky tanulmányának át- meg átolvasása ebben csak megerősített.

Hogy ekkor fogamzott meg lelkében a gondolat, hogy családját összeköttetésbe hozza az Árpádokkal, bizonyítja az, hogy a míg 1795. mártiusban még csak Sándor Zsigmondnak írja magát, Csikban járta s ottani tört. kutatása után, mikor már a krónika, ennek t. i. 1695-iki másolata, kezébe került, szúrta vezeték- és keresztnévé közé az *U.* betűt jogi kéziratában, és így írja magát 1796-ban már *Upor Sándor Zs.*-nak. Nem azért írta tehát magát 1795-ben csak Sándor Zsigmondnak, mivel a krónika nem volt meg, hanem azért, mert

akkor még nem ismerte azt; csak miután kezébe jutott s azt czéljai szerint átalakítá, azután — utólagosan, mint Szádeczky is írja — szúrta be neve közé az *U.*-t, és írta magát *U. S. Zs.*-nak. Ez az átalakított, s mindenesetre újra leírt »másolat« került aztán Farkas N. János lelkész kezébe, aki ezt újra leírta 1796. nov.-ben. (9. l.)

Ez a fél-beismerés még inkább meggyőzhet mindenkit arról, hogy az egész krónikát Sándor Zsigmond hamisította, mert a krónikát semmiként sem lehet kettéválasztani s ha a krónikából kivesszük a Sándor család genealogiáját s a pohár viszontagságainak történetét, jóformán semmi sem marad, a mit ő megtalálhatott és kitoldozhatott volna. Ha Jósa úrnak ez komoly hite, próbálja meg szétválasztani s meg fog arról győződni, hogy az általa képzelt krónika, mint füst és pára elenyészik s nem marad más mint a hamisítás.

Jósa János összegezésének 2. pontja, hogy »Jordanes, a VI. századi író tanúskodik, hogy az (*U*) *Zandir hám* névnek történeti alapja van és hogy a *rabombán* névnek is történeti alapja van; egyiket sem koholta a csíki székely krónika« (55. l.).

Feleletem erre az, hogy Jordanes nem *Zándirhámot*, hanem *Ultindurt* emleget az V. századból; *Zándirhám* (a Sándor-kán régiessé formált alakja) a csíki krónika találmánya. A *rabombán* szó is csak itt fordul elő, sehol másutt, semmiféle történeti forrásmunkában.¹⁾

Jósa szerint »3. a krónika szerkesztési és hitelesítési módjában sincs semmi különös, mert az teljesen megfelel a XVI. századi szokásnak és gyakorlatnak«.

Szerintem krónikát ilyen formában nem szerkesztettek soha, sem azelőtt, sem azóta: ez a szerkesztési mód a székely krónika találmánya és specialitása.

Jósa szerint »4. a krónika keletkezési helyének körülírása, *néhány kimaradt szó helyreillesztésével* (!) teljesen helyes,

¹⁾ Megjegyzem, hogy a krónikában mindenütt *Zándirhám* van, s mi már magában is inkább a hosszú ékezetű *Sándor*-névre, mint a rövid magánhangzós *Ultindur*-névre emlékeztet. A Jósa által emlegetett vers kéziratában is *Uzándur* áll. Ennek a kézírata sohasem volt az Apor Péteré: az ő halála után félszázaddal íratott. A miből nyilvánvaló, hogy Jósának erre alapított erőszakos kombinációja magától megdőlt.

világos, érthető és pontos és nem »tekervényes« többé; és Vacsaérsi falu földjén jelöli meg a krónika is a helyet, a hol egy nagyobb méretű főúri kastély (?) alapjai . . . felismerhetők . . . Hogy aztán Sándor Menyhárdé, vagy más valakié volt-e a kastély, azt nem lehet tudni; de ez a krónika hitelessége szempontjából nem is lényeges» (56. l.).

Szerintem *egy* helynek a megjelölése *három*, az önkényes betoldással együtt *négy* helynévnek a körülírásával mindennek inkább nevezhető mint »világos, érthető és pontos«-nak és sokkal inkább illik rá az én »tekervényes« jelzőm. Vacsaérsin várkastélyt találni a XVI. századból merő képtelenség. Különben örvendek, hogy annyit Jósa is elismer, hogy ha lett volna is, nem lehet tudni, kié volt. Ha tehát nem is a Sándor Menyhérté volt a gyepréteg alatt állítólag lappangó várkastély: hol készült a krónika?! Ebből is csak az a tanulság, hogy kár volt annyi szót vesztegetni rá, mert nem gazdátlan, képzeleti várkastélyt, de krónikát kell előadni annak, a ki még mindig hisz benne.

Jósa szerint: »5. helyes a *törvényes ember* kifejezés« (szerintem homályos és gyanús); »érthető a *Deák* szó a magyar nyelvű záradékban« (szerintem latin krónikához latin záradék és *Literatus* jelző illenék); »helyesen használják az »*Urunk, uram* címzést« (szerintem nem helyesen, mert az »uram« csak név mellett használtatott megtisztelésül; név nélkül feljebbvalót jelentett); »valamint az *Egregius* és *Generosus* címzést is« (de nem a »*spectabilis* ac generosus«-t, a mely gyanús és anachronismus).

Jósa 6. pontjára, melyben az 1695-iki állítólagos másolók és tanúk egyikének assessor voltát kimutatta, fennebb részletesen kifejtettem, hogy a tanúkúl idézett s általam is constaltált nevek semmit sem bizonyítanak, ha nincs meg a krónika, sem eredetiben, sem abban a másolatban, a mit állítólag ők leírtak és tanúsítanak. Hamisítani létezett és létező nevek is lehet; a nevek lehetnek igazak, de a hamisítvány azért csak hamisítvány marad. Az állítólagos másolatban a keltezésben czélzatosan használta a későbbi hamisító az 1695-ik évet, a mely évben őse (Sándor János) kiszabadult a tatár fogságból, hogy ennek tisztársaival igazoltassa a krónikát, remélvén,

hogy az a tatár-perben ítélkező bírák előtt, ezzel a collegialis tanúsítással, hitelre fog találni. Mert a hamisítás főczélja a zálogos jószágper megnyerése volt.

Jósa szerint »7. a kókuszdió-poharat sem a krónika, sem Sándor Zsigmond nem tette meg a rabonbánok ősi áldozó poharának, hanem S. Zs. megtette a *változtatva megmaradt*, az ősit pótló áldozó pohárnak, s ezzel ő is beismerte, hogy az a pohár nem ősrégiség s így a Sándor család birtokában lévő kókuszdió-pohár *történetének és viszontagságának* semmi köze a krónika hitelességéhez, bármit is mondjon dr. Szádeczky.«

Erre nézve fennebb részletesen kifejtettem s itt csak röviden ismétlem, hogy a krónikában eleitől-végig mindig egy és ugyanazon kehelyről van szó, arról a kókuszdió-serlegről, a mely a Sándor-család birtokában, többszörösen hangsúlyozva »*máig is megmaradt*«, a melyről a »*változtatva*« jelző nem kieseréltést jelent, hanem formájában való megváltoztatást, a kereszt rátételével s a »*Petrus Sandor 1412.*« rávésetésével. Máskülönb a kehelyről szóló erőszakolt okoskodását maga Jósa is lerontja a következő beismerő vallomásával:

»8. Annyit azonban tényként elfogadhatunk, hogy S. Zs. hiúságból családját a rabonbánokkal és Árpádokkal rokonságba hozta, s e rokonság erősítésére való volt a kókuszdió-pohár szerepeltetése, mintha az a rabonbánok ősi áldozópoharának pótlója volna, s örökségképen szállott volna a rabonbán ősöktől a családjára. Továbbá, érdekből a rabonbán ivadékokra nézve a fiúleányságot el akarta tüntetni, miközben a krónikát megcsontította, megrontotta a székely történelem örök kárára. Mindezek azonban a krónikának a székely őstörténelemre vonatkozó részét nem érintik.« (57. l.).

Jósa János tehát itt is félig-meddig beismerésben van, a midőn tényként elfogadja, hogy »Sándor Zs. hiúságból családját a rabonbánokkal és Árpádokkal rokonságba hozta, s e rokonság erősítésére való volt a kókuszdiópohár szerepeltetése«. Quod erat demonstrandum! Az erőltetett combinatio egy megvolt igazi régi áldozópohár, majd ennek elveszésével az ezt pótló »*változtatott*« pohár, végül harmadszor az ennek pótlására állítólag becsempészett Sándor-pohár felől magától összeomlik.

Jósa János szerint »9. az is kétségtelen, hogy a midőn a krónika *turkokat* emleget Árpád idejében, e turkok alatt a keleti írók emlegette turkokat, azaz a magyarokat értette;

ezzel pedig a krónika koholmányvoltát ugyancsak nem lehet bizonyítani.» (57. l.)

Éppen ellenkezőleg, az a kétségtelen, hogy a krónika *turkok* alatt törököket szerepeltet Árpád idejében a Székelyföldön s nem az Árpád magyarjait érti alatta, mert ezeket »a hunok másik nemzetének« s alább magyaroknak nevezi. Igazi *törököket*, *Törökök-földét* emlegeti a hamisító Sándor Zsigmond az általa a krónikával egyidőben (1796) készített és aláírásával megerősített családi genealogiában is, a mely a krónikának ikertestvére. Semmi kétség nem lehet így az értelmezés felől. A turkok időelőtti szerepeltetése tehát szintén bizonyítja a krónika koholmány voltát.

Jósa összegezésének 10. pontja Karácsonyi János elméletével foglalkozik a székely fiúleányság jogintézményéről. Erre a feleletet megadja majd, ha szükségesnek látja, Karácsonyi János.

11. pontjában »kuriózusként« idézi tanulmányom bevezető részéből a következőket: »Erdélyben vannak családok, a melyek versengenek a felett, hogy melyik az igazi rabonbán-ivadék s féltékenyek egymásra, illetőleg a rabonbán rokonságra, s előfordúl, hogy bitorlónak tartják egymást s kizárják egyiket vagy másikat a rabonbán rokonságból«. Erre nézve »tisztelettel kér«, hogy fenti állításomat bárcsak egyetlen adattal bizonyítsam; ellenkező esetben állításomat »a székelyeket bántó ráfogásnak kell tekinteni«.

Feleletem erre ez:

Én nem jelenkori memoire-okat írok, hanem tudományos célú kútfőtanulmányt írtam. Ehhez élő emberek és családok s nemrég elhunytak megnevezését és nyilatkozatait a vitába belevonni nem tartom sem illőnek, sem szükségesnek. Minden elfogulatlan embernek elegendő az, a mire tanulmányom bevezetésében hivatkoztam, felhozván például egy 1903-ban végződött, évekig tartó pert, melynek alapját az a vád alkotta, hogy a Sándor-család egyik most élő és előkelő közéleti szerepet játszó tagja nem jogosan viseli a csíkszentmihályi előnévet, hanem jogtalanul szerezte meg másoktól a *rabonbán leveleket és zászlót* s ezek révén kívánta magát a rabonbánok ivadékának feltüntetni; s hogy a *székelyek üldözópohará*-hoz

nem egyenes úton jutott s nem ő, hanem mások az igazi rabonbán-ivadékok. Sapienti sat. Ha Jósa János úr többet kíván tudni, kérdezősködjék Marosvásárhelyt, Udvarhelyt vagy másutt a székely *úri* családok között: elég mende-mondát hallhat még máig is. Ha Gyergyóban a *nép* nem tud róla, az csak örvendetes dolog, mert azt mutatja, hogy a csíki krónika meséje a rabonbánokról a nép egészséges és józan gondolkodását nem inficiálta s az manapság már csak a félművelt, tudákos elmék fantáziáját izgatja.

Végezetül még azt a vádat olvasom Jósa János könyvében, hogy »dr. Szádeczky L. tanulmányának majd minden sorából az tűnik ki, hogy ő mindenáron áldozatul kívánja a csíki székely krónikát. Meg is ragad mindent, hogy célját elérhesse; mert a krónika útjában áll neki. Ő ugyanis a székelyek történetének megírására készül s ezért írja 1. m. 5. lapján, a bevezetésben, hogy szükségesnek látja *végleg leszámolni* ezzel a krónikával.«

Feleletem erre ez:

Én nem »áldozatul kívánom« a csíki székely krónikát, hanem tisztázni és végleg eldönteni kívántam ezt a százesztendősi történeti vitát. Sine ira et studio nyultam a kérdés tanulmányozásához, nem előre megalkotott itélettel, hanem az igazság kutatásának elfogulatlan törekedésével. Nem az én akaratom, hanem a feltalált történeti bizonyítékok vezettek arra az eredményre, a melyet munkámban előadtam és megokoltam, hogy a csíki székely krónikát hamisításnak tartom. Sőt megvallhatom azt is, hogy inkább örvendtem volna, ha a krónikát legalább lényegében igaznak ítélnem volna, mert ezzel a székelyek történetének megírása tetemesen megkönnyebbedett volna.

A székelyek történetének ugyanis a legnehezebb része a székelyek eredetének és Erdélyben letelepedésének kérdése. Ha a csíki krónika hiteles volna, az Árpádkor első századairól történettudásunk hézagait némileg kitöltené és áthidalná.

Rá kell mutatnom itt egy nagy tévedésére, vagy tán szándékos megtévesztésére azoknak, a kik azt hirdetik, hogy a krónikát a székely nemzet »dicsősége« vagy »becsülete« érdekében védelmezik. Azt mondják ugyanis ezek, hogy ez az

a székely krónika az egyetlen forrás, a mely fentartotta a székelyek hún eredetének, Attilától származásának emlékét s a krónika hitelességének megdöntésével megdőlt a hún eredet hitele is, mire a székelység annyira büszke és féltékeny.

Hát ez vagy olyan csalódás, mely a történeti források nemismeréséből származik, vagy hangulatkeltésre szánt megtevesztés, mely ellen óvást kell emelni és felvilágosítással kell szolgálni.

Jósa János még elég óvatos, midőn azt mondja, hogy »a csíki székely krónika a székely nemzet eredetét és ősz nemzetségi szerkezetét tárgyalja. E szerint a székelyek *hún eredetűek* (és nem kitelepített magyarok). Ugyanis Attila birodalmának elpusztulása után az ő *húnjainak* egy része a Székelyföldet megszállotta, s ott örökségeiket s a hivatalokat nemzetségek és ágak szerint osztották maguk közt még 1533-ban is». (3 l.)

A krónika meglehetősen zavaros első mondatának ez az önkényes fordítása részben többet mond, mint ott áll, részint elhallgat egy lényeges közbevetést.

Többet mond, mert a székely krónika nem beszél itt *húnokról*, hanem azt mondja, hogy »Havasi Dácia Attila birodalma bukása után az emberiség legharaziasabb népe, a *székely nemzet* által (gente Siculorum) foglaltatott el . . . s őket a többi nemzetek Attila nemes népe, a scitháktól nevezték el székelyeknek».

Elhallgatja pedig a mondatnak azt a részét, hogy »ugyanolyan eredetűek a pannoniai magyarok is« (ejusdem originis ac Hungari Pannonis). A mi közvetlenül a *székely* név magyarázata előtt áll.

A csíki székely krónika szerint tehát nemcsak a székelyek, hanem a magyarok is hún eredetűek. Még világosabban kifejezi ezt a krónika a harmadik bekezdésben, midőn Árpád népét »a *húnok másik nemzetének*« nevezi.¹⁾

A krónika tehát a hún eredetnek ép úgy hirdetője a magyarok, mint a székelyek számára. Különös jelentősége tehát a székelyek eredetére nézve nem lehet.

Nem lehet azért sem, mert a krónika első mondata nem

¹⁾ »Hoc enim tempore Gens Hunnorum altera, Duce Arpad adveniente«. (95. l.)

egyéb, mint a Lipót-féle 1691-iki diploma és Verbóczy Tripartituma átirása.

A Lipót-féle diploma 14. pontjában ez áll: »Siculi, genus hominum bellicosissimum«. A csíki krónika így kezdődik: »Dacia Alpestris¹⁾ a genere humano bellicosissimo gente Siculorum occupata«.

Verbóczy ezt írja (Pars III. titulus IV.): Scituli nobiles privilegiati, ab Seytico populo in primo eorum ingressu in Pannoniam propagati . . . rerum bellicarum expertissimi, qui per tribus et generationes atque lineas generationum . . . haereditates ac officia inter sese partiuntur, stb.

A csíki székely krónika szerint:

Gens Siculorum . . . bellicarum expertissima, per Tribus atque Generationes Halom stb. ac Lineas Generationum Haereditates ac Offitia inter se partiuntur . . . Siculi nominati a Schitico Populo Attilae nobili.«²⁾

Az eredet kérdésében tehát a krónika nem eredeti tudósítást ad, hanem előbbi forrást másol. A magyarokat a nemzeti krónikák tudvalevőleg a húnoktól származtatják. Ezek, nevezetesen Kézai beszéli el a székelyeknek, mint Attila húnjai töredékeinek Erdélybe meghúzódását. A csíki székely krónika tehát ebben sem eredeti forrás, csak utánmásolás.

Jósa János tehát ne ezzel a krónikával bizonyíttassa, hogy a »székelyek külön nemzetből valók, azaz nem Árpád magyarjainak, hanem annak a *húnnemzetnek ivadékaik*, melynek főtörzsét, zömét a *kazarok* képezték s melynek Attila húnjai is egy részét tették«. (50. l.)

Ez a krónika még azoknak, a kik hisznek benne, sem nyújt eredeti bizonyítékokat arra, hogy Jósa szerint: »a székely nemzetnek oly sok század által megszentelt dicsőséges és — Szádeczky L. szerint is — »lélekemelő és tanulságos« története igazságait, nimbuszát ne engedjük megtépászni«. (59. l.)

Még jobban elveti a sulykot a könyvíró testvérbátyja és

¹⁾ A »Dacia Alpestris« elnevezés valószínűleg *Husztí Andrá*s 1791-ben megjelent »Ó és Új Dacia« cz. művéből (1. l.) vétetett. Ez a két adat is ellentmond az 1533. szerkesztésnek s az 1796-iki hamisítás mellett tanúskodik.

²⁾ A dült betűkkel szedettek mindkét szövegben egyeznek.

a székely krónika védelmében fegyvertársa: *Jósa Sándor* dítroi tanító, a ki bátyja tanai védelmében azt hirdeti, hogy

»Azon fordul meg a kérdés, hogy a *székelyek hűneredetűsége mellett egy bizonyíték akármilyen, de mégis van:* ez a Csíki Székely Krónika.¹⁾

És a »krónika«-ellenes könyvbe²⁾ s »székfoglalóba«³⁾ foglalt érvekkel ezt az egy bizonyító oszlopot nkarják elmozdítani az útból, mert a míg a székelyek hűneredetűségét bizonyító e tanút — akármilyen bár — el nem kergetik az útból s össze nem törik, addig nem lehet véglegesen kimondani, hogy a székelyek Árpád népéből be-telepített magyarok.⁴⁾

Polemikuscikksorozatát azzaladythirambusszal végzi, hogy

»Kik támadták a »krónikát«, pusztán maradának:
És lón népe a székelység... újra Attilának!⁵⁾

¹⁾ Megjegyzendő, hogy a kiemelt és a ritkított betűk az ő szövegéből vannak így átvéve.

²⁾ Ez az enyém.

³⁾ Ez a Karácsonyié.

⁴⁾ A »Gyergyó« cz. hetilap 1910. decz. 25. számában.

⁵⁾ A »Gyergyó« 1911. jan. 15. számában. Megjegyzendő, hogy Jósa Sándor öcsese (Jósa János) könyvének ismertetése végett hosszabb cikket írt a »Gyergyó« 1910. nov. 6. számában »Csíki Székely« álnév alatt. Ebben egyebek közt ezt írja: »Újabban Szádeczky Lajos e. tr. a székelyeknek húnoktól származó eredetét elvetette, egy könyvében le is írja, hogy a székelyek hún eredetűek nem lehetnek, mivel azok az adatok, melyek azt bizonyítják, t. i. a Csíki Székely Krónika, mely a székelyek eredetét foglalja magában, a XVIII. századbeli hamisítás. Cs. Jósa János Sz. L. érveit, melylyel a krónikát későbbkori koholmány-nak nevezi, egy általa kiadott füzetben nem hogy meg nem (?) cáfolja, hanem annak ellenkezőjét világosan, adatokkal beigazolja.« (!)

Ebből látszik, hogy Jósa Sándor az én munkámat nem ismeri, nem olvasta, mert én abban egyáltalában nem foglalkozom azzal, hogy a székelyek hún (vagy nem hún) eredetűek-e, csak magával a krónika hitelességével, illetőleg hamisságával. Hogy Jósa János az én megállapításaim »ellenkezőjét világosan, adatokkal« mennyire igazolja be, arról az olvasó eme munkámból hű képet alkothat magának. Hogy ezt nem sikerült neki magokkal a tanult székelyekkel sem elhíttetni, mutatja az, hogy az ugyancsak Gyergyószentmiklóson megjelenő »Csíkvármegye« cz. lapban 1910. okt. 19. B—y J—s aláírással »A székelyek csábos szivére és tengeri kigyója« cz. a. szakavatott czáfolat jelent meg, mely kimutatja Jósa érvei tarthatatlanságát és azzal végződik, hogy »Sz. L. iskolája missziót teljesít, ha nem tűri, hogy a székelyek tanulságos, lélekemelő történetét idegen tollakkal, hamis színekkel, festett ábrázattal ékesítsék«.

Mutatja ez a két idézet azt is, hogy mennyire ért Jósa Sándor a székely kérdéshez, midőn a Csíki Krónikában »azt az egy bizonyító oszlopot« látja, mely »a székelyek hűneredetűsége mellett« tanuskodó »egy bizonyíték, akármilyen, de mégis«.

Megnyugtathatom Jósa úrékat, hogy ennél különb »bizonyíték« is van s hogy én a Csíki Krónika hamisítvány voltát ettől a kérdéstől függetlenül tárgyaltam és mutattam ki. Emiatt fölösleges félrevernü a harangot.

Megjegyzem tehát, hogy azoknak, kik a székely krónikához a hún eredet kedvéért ragaszkodnak és ennek fentartásáért szeretnék mindenképpen megvédelmezni, fölösleges ebből a szempontból göröcsösen ragaszkodni a krónikához, mert ennek az elméletnek nem egyedüli és nem legfőbb hirdetője a székely krónika; ezt ő maga is régebbi történeti forrásokból vette át, a melyeknek tudósítása megállhat vagy megdőlhét a székely krónika támogatása nélkül vagy daczára is. Csak egy dolog az, a mit a székely krónika magával ránt a megsemmisülés örvényébe: a rabonbánság phantomja és az ezzel összekötött székely áldozó pohár szereplése.

És ez az, a mi a székely nemzet fennen hangoztatott becsületét illetéktelenül védelmező áltudósoknak fáj, mert ezek a közügy védelmének ürügye alatt rendesen magánérdekeket, — többnyire idétlen családi hiúságaikat védelmezik. Pedig a székely

Ugyancsak a »Csíkvármegye« hasábjain 1910. nov. 13-tól decz. 2-ig IX közleményben cikksorozat jelent meg *Kölönte Béla* gyergyószentmiklósi polg. isk. tanár tollából »Üdvözlét a »Csíki Székely«-nek!« cz. a. Ebben Kölönte részletesen cáfolja és kifigurázza a Jósák hasztalan erőlködését.

Jósa Sándor sem akart adós maradni s a »Gyergyó« hasábjain (1910. decz. 11—1911. jan. 15.) hat cikkben válaszol Kölöntének »Viszont-üdvözlét az Üdvözlét a »Csíki Székely«-nek cz. cikk trójához« cz. a. A mű nem egyéb, mint Jósa János érveinek forgatása s részben kiforgatása, mint azt fennebb egy-két idézettel igazolom.

Ezek és a többi erdélyi s részben budapesti lapokban megjelent cikkek indítottak arra, hogy a vitába én is beleszóljak és kimutassam, hogy mennyire alaptalanok a Jósák okoskodásai.

A Csíki Székely Krónikát ilyen érvekkel, de bárminőkkel is, megvédelmezni és érvényre emelni többé nem lehet. Hiábavaló minden erőlködés. Lasciate ogni speranza!

nemzet valódi becsületét az szolgálja és védelmezi igazán, a ki az igazságot kutatja és hirdeti, nem pedig az, a ki a közérdek rovására hamisítás alapján szeretné magát vagy családját a többiek fölé emelni. Erre némelyeknek jobb eszköz hiányában elég jó a hamisított székely krónika is, ha ennek alapján rabonbán-ösöket arrogálhatnak magoknak.

Az állítólagos nagy rabonbánok felvilágosult ivadécai már belátták azt, hogy rabonbánok nem voltak, úgyannyira, hogy az a jelenkori »főrabonbán«, a kit közönségesen ezzel a névvel szoktak volt illetni, midőn azt kérdeztem tőle, hogy mit szól a székely krónikáról írott munkám megállapításaihoz, azt felelte rá, hogy ő sohasem hitt a rabonbánokról szóló ostobaságokban.¹⁾ S most íme, évek mulva előállanak a képzelt kis rabonbánok megsértődött állítólagos ivadécai s családi beteges hiúságból erőltetett okoskodásokkal életre szeretnék galvanizálni a végelgyengülésben, dicstelenül kimúlt és a történetirodalomban immár végleg elföldelt krónikát. Erőlködésük azonban nemcsak a tudományos körökben nem talál visszhangra, hanem hiába verik félre a harangot a józan székely nép között is: itt sem lesz erőlködésüknek más eredménye, mint a nevetségessé válás, a mit meg is érdemelnek mindazok, a kik a megállapított igazsággal szembe szállanak.

Jósa úr legyen meggyőződve arról, hogy bármily fenhangon szónokol is a székely nép nevében és »serkenti« azt, hogy »nimbuszát ne engedje megtépászni«: a székely nép sokkal józanabb annál, hogy az álpróféták és talmi vezérvadékok érdekei védelmére köréje sorakozzék.

¹⁾ Megjegyzem utólagosan, hogy ezt az 1911 jan. 23-án elhunyt b. e. *Ugron Gáborra* vonatkozó megjegyzést még az ő életében (jan. 17-én) írtam, illetőleg diktáltam Szira Béla tanárjelölt, kegyesrendi papnövendék tanítványom tollába. Ezt azért tartom szükségesnek megjegyezni, nehogy az olvasó azt vélje, hogy Ugron Gábor halála után hivatkoztam az ő tanúságára. Most már kegyeletből meghagyom, megjegyezvén, hogy a »rabonbán«-nak volt alkalmam az én felfogásomat a székely kérdésben meghallgatni a székely kongresszuson tartott megnyitó felolvasásomban is. Nagy gyönyörűséggel hallgattam és élveztem az ő gazdag tapasztalású megfigyelései elbeszélését én is a székelyek egymástól itt-ott különböző néprajzi jellegéről, a testalkat, ruházat, kalapvisélet stb. tekintetében. A mire felhívom az érdeklődők figyelmét.

Tapasztalhatta azt a munkája megjelenésekor támasztott műzivatar alkalmával is, midőn munkáját hangos reklám-szólamokkal hirdette a székely lapok hasábjain; tapasztalhatta, mondom, hogy másféle szél fúj már a székely bércek aljában is, mint 20—30 évvel ezelőtt, mert a művelt olvasóközönség köréből olyan visszaütésítő és gúnyos válaszokat és hírlapi cikkeket kapott visszhangul könyvére, a melyekből meggyőződhetett, hogy a tudomány és a kritikai szellem a Székelyföldön is olyan tért hódított, hogy azt feltartóztatni semmiféle erőlködésekkel és áloskodásokkal nem lehet.

Jósa munkáját azzal az önhitt kijelentéssel végzi, hogy abból »láthatja a szíves olvasó, hogy a székely krónika nem szándékos megtévesztésre szánt koholmány, hanem — eltekintve hibáitól, fogyatkozásaitól s tévedéseitől — alapjában hiteles munka. S azt hiszem — így folytatja, — hogy ezzel egyúttal, csekély tehetségem szerint, némi elégtételt is szereztem egykori kedves tanárom: néhai dr. *Szabó Károly* kolozsvári egyetemi tanár szellemének; beigazolván, hogy a midőn ő életében a *csíki székely krónikát* oly »hevesen védelmezte«: nem »zagyaléket« és nem »badarságot« védelmezett«. (60. l.)

Szabó Károly szelleme idézésének izléstelenségét másodszor követi el itt könyvében Jósa János, a mit azért nem hagyhatok szó nélkül, mert fennebb (az 5. lapon) engem mintegy kegyeletlenséggel vádol, hogy Szabó Károly felett a Magy. Tört. Társulatban, 1894-ben tartott emlékbeszédemben a csíki székely krónikát, melyet tudvalevőleg Szabó Károly védelmezett, én már hamisításnak mondtam. A kegyeletlenség vádját nemcsak határozottan visszaütésítem, hanem utalok minden érdeklődőt 1894-ben a Századokban és a Székely Oklevéltár IV. kötetében megjelent emlékbeszédemre, hogy győződjek meg abból: lehet-e nagyobb tisztelettel, kegyelettel és szeretettel emlékezni előd és atyai jóbarát felől, mint én azt tettem volt. Ez természetesen nem követeli a szolgálai hízélgést, s azt, hogy tudományos kérdésekben az ellenkező vélemény illő formában ki ne fejeztessék.

Biztosíthatom Jósa urat, hogy Szabó Károly szelleme nem szorult elégtételszerzésre Jósa úr részéről, a mi ellen maga Szabó Károly tiltakoznék leginkább, s azt mondaná

hogy inkább azzal áldozna az ő szellemének, ha nemcsak hallgatója lett légyen, hanem az ő tanítását s igazságra törekvő szellemét meg is értette volna és igyekeznék a tanári széken, melynek feladata az igazság hírdetése, valódi történetet tanítani. Ha Szabó Károly szellemét nemcsak idézné, de meg is értené: akkor tudná, hogy Szabó Károly nem delibábokat kergetett, hanem az igazságot kereste s az előtt, ha bárki találta is meg, tisztelettel hajolt meg. A székely krónikát ő csak addig kívánta védelmezni, míg abban való hite «záfolyhatatlan ellenokkal le nem lesz rontva». Ha a Sándor-levéltár okiratai s a többi, az ő halála után napvilágra került adatok az ő kezébe kerültek volna, bizonyára ugyanazokat az eredményeket és következtetéseket vonta volna le belőlük, a miket én.

Ezt annyival inkább hiszem és vallom, mert midőn a Magy. Tud. Akadémiában a csiki krónikáról írt munkámat bemutattam, Szabó Károly legjobb barátai úgy nyilatkoztak, hogy ha Szabó Károly ezeket tudja vala, bizonyára nem védelmezte volna a krónikát.

Az ő védelmezése azonban okos és tartózkodó védelem volt. Ő ugyanis azt hitte, hogy a krónikának valami hiteles magva van, — a mit én is hittem eleinte, a míg a hamisításra rá nem jöttem. Most már látom, hogy az a hitelesnek képzelt mag a régebbi történetírók egy-két adata, s az oly csekélységre zsugorodik össze, hogy az külön krónika nem lehetett, hanem csakis a Sándor Zsigmond hamisításainak elég laza összekötő láncszemeiül szemszúrásból van beletéve.

Nekem erős meggyőződés, hogy a krónika hamisítvány, e felett napirendre kell térni s minden felette való további vitatkozás fölösleges időfecsérlés. Az a véleményem Jóna János könyvéről is, hogy többet ért volna egy facsemetét elültetni, vagy egy barázdát megszántani a Székelyföldön, mint a drága időt illetően meddő könyvírásra fordítani. Az ilyen üres szófecsérlés a tudományos kutatás terén nem előrehaladást jelent, de a haladás útjába mesterséges akadályok gördítése. A tudományos haladás szelleme azonban az ilyen gyöngye akadályokon nagyobb zökkenés nélkül, könnyen és vígan szokott átrobogni.

VII. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól*, 80 fill. — VIII. Roszlizlaw galiziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztávtól*, 20 fill. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balástól*, 40 fill. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől*, 1 kor, 20 fill. — XI. 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*, 1 kor, 20 fill. — XII. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiből. *Óváry Lipóttól*, 1 kor.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől*, 40 fill. — II. *Duka Tivadár* Kőrösi Csoma Sándorról. *Jakab Elektől*, 80 fill. — III. A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól*, 60 fill. — IV. Garvajai János bíbornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fyalkói Vilmostól*, 1 kor. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől*, 80 fill. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól*, 80 fill. — VII. A ezéhek történetéről Magyarországon. *Szádeczky Lajostól*, 2 kor, 80 fill. — VIII. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. *Ortvay Tivadartól*, 1 kor, 60 fill. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a Mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól*, 1 kor, 60 fill. — X. A magyar pogány irioleletek. *Pulszky Ferencztől*, 40 fill.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól*, 1 kor, 80 fill. — II. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században. *Szentlőrinc Jentől*, 40 fill. — III. A szepesi jog. *Demko Kálmántól*, 80 fill. — IV. A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesbíráskodás korszakában. *Hajnik Imrétől*, 40 fill. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérfalaky Lászlótlól*, 1 kor, 80 fill. — VI. Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. *Bunyitay Vinczéltől*, 1 kor, 50 fill. — VII. Szerémi György alete és emlékirata. *Szádeczky Lajostól*, 1 kor, 50 fill. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szádeczky Lajostól*, 90 fill. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. *Pér Antaltól*, 80 fill. — X. A Pécs nemessége örökösüdei pere 1425—1433. *Nagy Imrétől*, 30 fill. — XI. Pécs lázadása. *Mármé Sándortól*, 1 kor, 80 fill. — XII. Kőrös megye a XV. században. *Csáki Dezsőtől*, ára 4 kor.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Óváry Lipóttól*, 60 fill. — II. A megye és a várispánság. *Balassy Ferencztől*, 80 fill. — III. Régi magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól*, 1 kor, 20 fill. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérfalaky Lászlótlól*, 1 kor, 60 fill. — V. Taina Hippolyt Adolf mint történetíró. *Zsilinszky Mihálytól*, 80 fill. — VI. Ujabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől*, 1 kor, 20 fill. — VII. Ugocsa vármegye keletkezése. *Komáromy Andrástól*, 90 fill. — VIII. A jobbágy-adóadás 1377—87-ben. *Acsády Ignácztól*, 2 kor, 40 fill. — IX. Lengyelországi adalékok hazánk a főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Verecs Endrétől*, 90 fill. — X. Történeti egyezések és tévedések. *Mátyás Flóriántól*, 60 fill. — XI. A ezaktereziek középkori iskolázása Párisban. *Békefi Remigtől*, 1 kor, 60 fill. — XII. A románizmus Illyricumban. *Réthly Lászlótlól*, 50 fill.

Tizenhetedik kötet. I. A pusztaszeri monostor kegyurai. Székfoglaló. *Kardosy Jánostól*, 1 kor, 50 fill. — II. Pogány szokások Geinknél. *Mátyás Flóriántól*, 80 fill. — III. Tanulmányok a bosnyák-újakevéri püspökség történetéből. *Dr. Hodiánka Antaltól*, 2 kor, 40 fill. — IV. Nápolyi László trónkövetelésének külföldi vonatkozásai. Székfoglaló. *Schönherr Gyulától*, 80 fill. — V. Az Árpádok és Dalmácia. *Mareczai Henrikől*, 2 kor. — VI. A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. *Komáromy Andrástól*, 1 kor, 60 fill. — VII. Karai László hadi prépost, a könyvvnyomatás meghonosítója Magyar-